

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Tekst

Henk de Vries & Michiel Wallis de Vries

Rapportnummer

VS2014.012

Projectnummer

2014.073

Productie

De Vlinderstichting
Mennonietenweg 10
Postbus 506
6700 AM Wageningen
T 0317 46 73 46
E info@vlinderstichting.nl
www.vlinderstichting.nl

Deze publicatie kan worden geciteerd als

De Vries, H.H., Wallis de Vries, M.F. (2014). Verhuizing grote vuurvlinder naar de Wieden. Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. Rapport VS2014.012, De Vlinderstichting, Wageningen.

Trefwoorden

Grote vuurvlinder, waterzuring, beheer, De Wieden, De Weerribben, moerasgebieden

November 2014

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van De Vlinderstichting, noch mag het zonder een dergelijke toestemming gebruikt worden voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Inhoud

Inhoud	7
Samenvatting	9
Hoofdstuk 1: Inleiding	11
Status.....	11
Profielschets.....	11
Kenmerken leefgebied	12
Verspreiding en trends.....	13
Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel.....	15
Doelgebied	15
Moerasroute	16
Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer Wieden.....	17
Bescherming.....	17
Actie – optimalisatie beheer	17
Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens	19
Ontwikkeling moerasroute.....	19
Acties opgesplitst in drie delen	20
Hoofdstuk 5: Proces en partners.....	23
Hoofdstuk 6: Literatuur	25

Samenvatting

De grote vuurvliinder is voor Nederland en ook internationaal een zeer bijzondere vlindersoort die ernstig bedreigd wordt. De belangrijkste resterende Nederlandse populatie zit in het gebied de Weerribben. Het gaat hier om een ondersoort die uitsluitend voorkomt in Nederland. Het aangrenzende gebied De Wieden is zijn populatie van deze vlindersoort de afgelopen vijf jaar vrijwel kwijtgeraakt. Dit betekent dat de huidige situatie van de grote vuurvliinder in Nederland aanzienlijk is verslechterd.

Dit plan beschrijft de noodzakelijke acties om herkolonisatie van De Wieden weer te bewerkstelligen en duurzame uitwisseling met de populatie in De Weerribben tot stand te brengen. Hierbij gaat het om verbetering van de kwaliteit van het doelgebied in De Wieden rondom het plaatsje Dwarsgracht en de ontwikkeling van een verbindende moeraszone. Deze moeraszone bestaat uit drie delen: het gebied de Noordmanen, een onderdeel van De Weerribben en in het bezit van Staatsbosbeheer, een gebiedje bij Muggenbeet met als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten en een zone langs het Giethoornse Meer, de TransHevens met ook als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten. Het doelgebied De Wieden wordt ook beheerd door Natuurmonumenten. Om deze resultaten de komende jaren te bereiken, presenteert De Vlinderstichting dit plan en start samen met partners met de voorbereidende werkzaamheden.

Hoofdstuk 1: Inleiding

De grote vuurvliinder is de meest karakteristieke vlindersoort van Nederland. Hij is vooral te vinden in de uitgestrekte laagveenmoerassen van Noordwest-Overijssel. Voor een duurzaam behoud is versterking van de populatie nodig met uitbreiding en verbinding van leefgebieden. Het is voor deze vlinder noodzakelijk dat diverse organisaties de komende jaren samenwerken om van de twee grote moerasgebieden de Weerribben en De Wieden een groot samenhangend leefgebied te maken.

Status

De grote vuurvliinder in Nederland behoort tot een endemische ondersoort *Lycaena dispar batava* (Bos et al., 2006). Deze bijzondere vlinder geniet naast nationale ook internationale bescherming volgens de Europese Habitatrichtlijn, bijlagen II en IV (Europese Commissie, 1992/1995). In Nederland staat de soort als Ernstig Bedreigd op de Rode Lijst (Van Swaay, 2006). De aantallen vertonen sinds 1998 in twee gebieden, De Weerribben en de Rottige Meente, een stijgende trend, maar in het derde leefgebied De Wieden is deze soort nu vrijwel verdwenen (De Vries, 2013).

Profielschets

De mannetjes van de grote vuurvliinder zijn makkelijk te herkennen. De bovenkant van de vleugels is oranje-rood, de onderzijde is blauwgrijs. Aan de onderzijde zit bij de achtervleugel een opvallende rode band. Bij de vrouwtjes is de onderzijde hetzelfde als bij de mannetjes, maar de bovenzijde is dof oranje met zwarte vlekken.

De grote vuurvliinder komt in vrij lage dichtheid voor van 0,2 tot 8 vlinders per hectare. De vlinders vliegen in de zomer, met een piek tussen begin juli en begin augustus. Ze kunnen flinke afstanden afleggen. Vanwege de lage dichtheid vindt de monitoring van de aantallen plaats door het tellen van eitjes, die in de zomer goed te vinden zijn. Eitjes van deze Nederlandse populatie worden uitsluitend afgezet op waterzuring. Dit is een moerasplant met grote brede bladeren die wel tot twee meter hoog kan worden. Overwintering vindt plaats vanaf eind september, als halfvolgroeide rups aan de basis van de waterzuring. Op goede plekken kunnen 15 rupsen per kilometer slootkant worden gevonden.

Figuur 1.1. Mannetje grote vuurvliinder nectar drinkend op kale jonker.

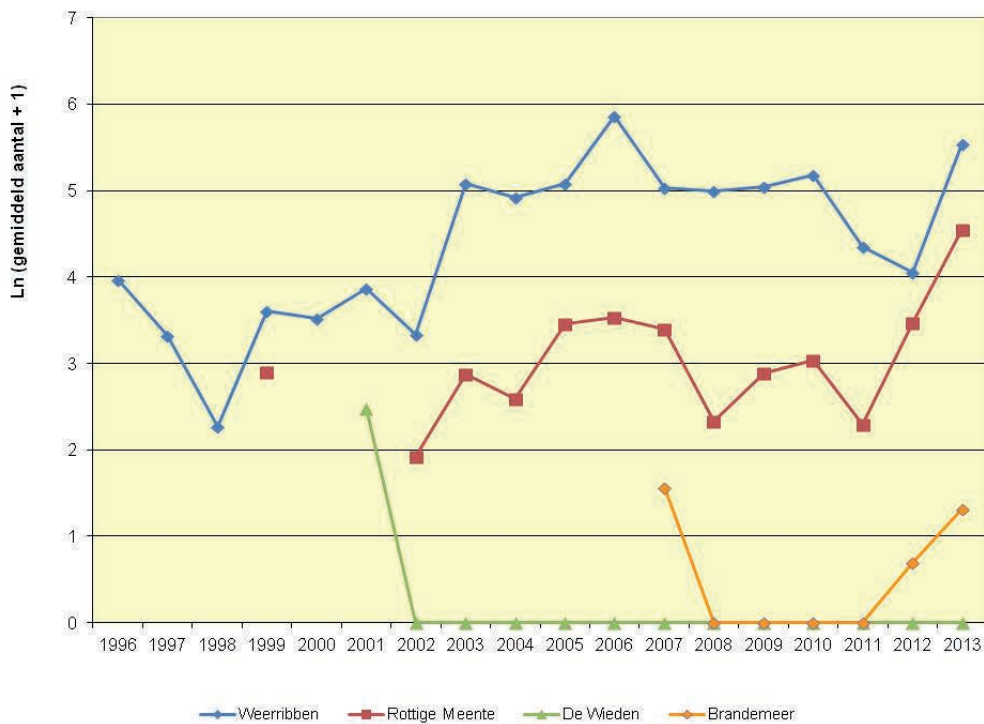
Kenmerken leefgebied

Hoewel de waardplant waterzuring in laagveengebieden algemeen is, zijn lang niet alle locaties met zuringplanten ook geschikt voor de grote vuurvinder. Globaal zijn er drie typen laagveenmoeras geschikt voor succesvolle voortplanting: zeggenmoerassen met pluimzegge, veenmosrietlanden die niet zijn verzuurd en moerassige taluds van sloten en petgaten (De Vries et al., 2007). Binnen dergelijke moerassen wordt een goed leefgebied gekenmerkt door:

- Aanwezigheid van beschutte vliegplaatsen voor de volwassen vlinders (Van Swaay, 2000).
- Waardplanten die in een warm microklimaat staan, zodat de rupsen goed en snel kunnen groeien (Cusell et al., 2009).
- Aanwezigheid van voldoende bloeiende nectarplanten in de periode juni – augustus. Vooral koninginnenkruid, grote kattenstaart, kale jonker en moerasrolklaver worden benut (Van Swaay, 2000).
- Het waterpeil is voldoende hoog, maar in de winter moet het waterpeil beneden maaiveld blijven (De Vries, 2013).

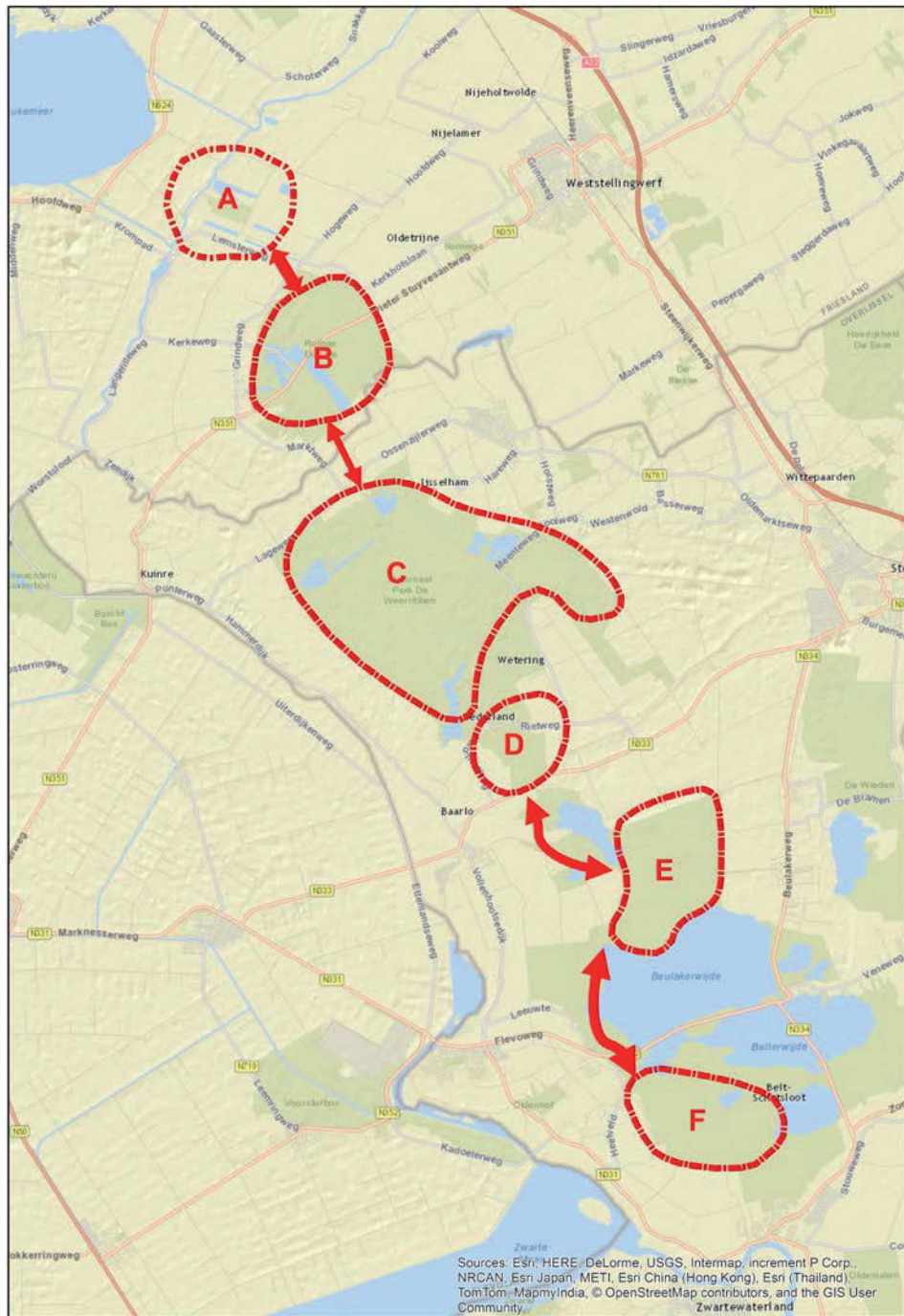
Figuur 1.2. Waterzuringplanten in een veenmosrietland.

Figuur 1.3. De gemiddelde aantalsontwikkeling bij vier populaties grote vuurvliinder, gemeten in eitelploots, uitgezet op een logaritmische schaal (Ln).

Verspreiding en trends

Oorspronkelijk was de verspreiding van de grote vuurvliinder in Nederland veel groter dan nu. Diverse gebieden in Friesland waren bezet door deze vlinder, soms permanent, soms gedurende enkele decennia. Onder andere De Deelen, Lindevallei, Bancopolder, Makkumerwaard en de regio De Wieden-De Weerribben hebben een populatie bevat. Door ontginning, versnippering, ontwatering, bemesting en voortschrijdende successie zijn de meeste gebieden ongeschikt geworden en is het areaal geschikt leefgebied sterk ingekrompen. Het gebied Bancopolder is nog maar recent haar populatie kwijtgeraakt, in 1996. Voor een belangrijk deel werd dit veroorzaakt door de geïsoleerde ligging van dit gebied. Ook De Wieden is in de vorige eeuw steeds verder geïsoleerd geraakt van De Weerribben en is mede hierdoor haar populatie grote vuurvliinder grotendeels kwijtgeraakt. De toegenomen isolatie van de resterende populaties vormt een bedreiging voor het veiligstellen van de toekomst van deze soort. De twee belangrijkste leefgebieden van de grote vuurvliinder zijn momenteel de laagveenmoerassen Weerribben en Rottige Meente, zie figuur 1.4. Het Overijsselse gebied De Weerribben (letter C en D in figuur 1.4) bevat de grootste populatie en ook het veel kleinere Friese gebied de Rottige Meente (letter B) bevat een zelfstandige populatie. Verder wordt de vlinder incidenteel aangetroffen in het gebied Brandemeer (A), een Fries gebied ten noordoosten van de Rottige Meente, en De Wieden (E en F). Deze vlindersoort kan goed vliegen (Bink, 1992), maar wordt toch vrijwel nooit buiten haar eigenlijke biotoop aangetroffen. In figuur 1.3 wordt de huidige trend in aantallen weergegeven (De Vries, 2013), gebaseerd op jaarlijkse eitellingen in daarvoor geselecteerde eitelploots. Het blijkt dat de trend in De Weerribben de afgelopen tien jaar gunstig is ten opzichte van de waargenomen aantallen in de periode daarvoor. In De Wieden is de populatie vanaf het moment dat er daar eitellingen werden verricht sterk achteruitgegaan en momenteel wordt hier alleen af en toe een vlinder waargenomen.

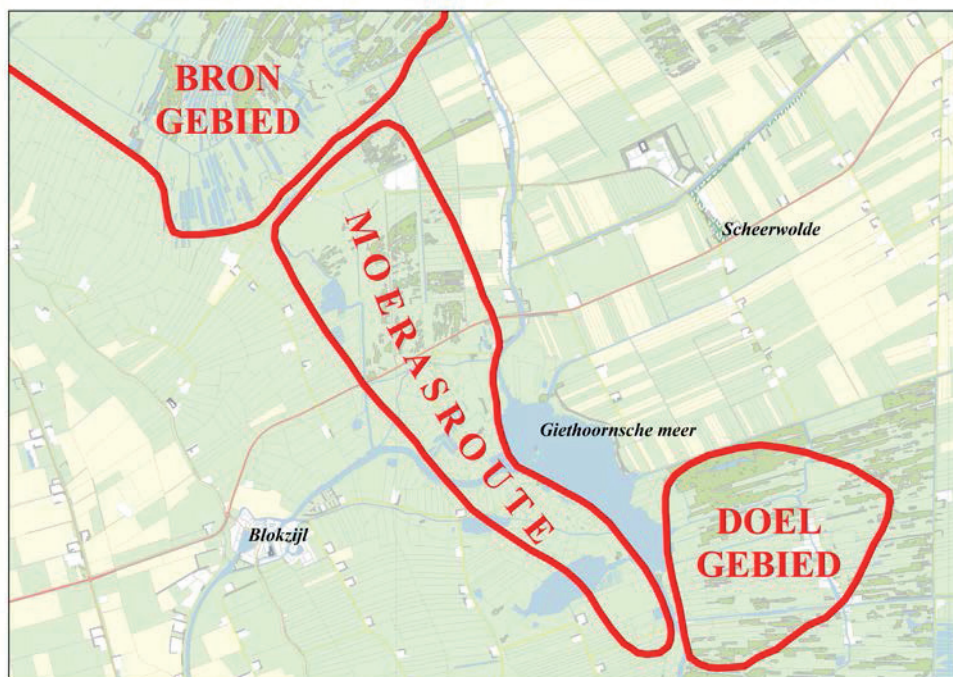
Figuur 1.4. Overzicht van huidig en toekomstig leefgebied voor de grote vuurvliinder in Friesland en Overijssel. De gebieden Rottige Meente (B) en De Weerribben (C) vormen de twee kerngebieden van de grote vuurvliinder. De gebieden Brandemeer (A), zuidelijk deel Weerribben (D), noordelijk en zuidelijk deel van De Wieden (E+F) zijn momenteel slechts marginaal geschikt.

Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel

De populatie grote vuurvlinders in De Weerribben weet de afgelopen jaren goed stand te houden. Terwijl de grote populatie in De Wieden langzaam lijkt te zijn verdwenen. De laatste vastgestelde poging tot voortplanting was hier in het jaar 2007 (Goedbloed, 2007). De uitdaging is om dit leefgebied De Wieden weer geschikt te maken voor kolonisatie en tegelijkertijd een route hier naartoe te ontwikkelen. Hiermee kan na een eerste kolonisatie een blijvende uitwisseling tussen De Wieden en De Weerribben worden gerealiseerd. Beide populaties zullen hiervan op termijn profiteren.

Doelgebied

De kernpopulatie van de grote vuurvlinder ligt thans in De Weerribben. De soort weet hier de afgelopen 10 jaar goed stand te houden. Toch is de populatie niet groot genoeg om langdurig te kunnen overleven. Een kwaliteitsverbetering van het leefgebied is hier nodig om een stabiele populatie van ongeveer 3000 vlinders te bereiken. Dit is ook het doel van de Europese Natura2000 status. In De Wieden moet door kwaliteitsverbetering een nieuwe kernpopulatie worden gerealiseerd van 500 vlinders in het noordelijk deel en 500 vlinders in het zuidelijk deel. Dit komt ook overeen met de N2000 ambities. Het noordelijk deel, te noemen naar het hier gelegen plaatsje Dwarsgracht, dient prioriteit te krijgen, omdat dit het dichtst bij het noordelijke Weerribben is gelegen. De laatste voortplanting, waargenomen op waterzuringplanten in 2007, vond ook plaats in dit deel van De Wieden. Aangezien de vlinder hier voorheen wel voorkwam maar nu vrijwel is verdwenen is het gebied de afgelopen vijftien jaar minder geschikt geworden. Het gebied moet daarom zowel kwalitatief worden verbeterd als ook een aangepast beheer krijgen voor de grote vuurvlinder.

Figuur 2.1. Overzicht route van brongebied De Weerribben via de moerasroute naar het doelgebied De Wieden.

Moerasroute

Hemelsbreed gaat het om een afstand van ongeveer 3 à 5 km tussen het noordelijkste deel van De Wieden en de dichtstbijzijnde populatie grote vuurvliinder in de Weerribben. Om de kolonisatie van De Wieden te faciliteren is het noodzakelijk dat tussen De Weerribben en De Wieden een moerasroute wordt ontwikkeld, waar de grote vuurvliinder zich kan voortplanten en uitwisseling tussen de twee gebieden kan plaatsvinden (Turlings et al, 2012). Deze moerasroute moet geschikt worden gemaakt voor een kleine populatie grote vuurvliinder van 100 à 200 vlinders. Aangezien het hier deels nog om agrarisch gebruikte graslanden gaat is het noodzakelijk om een inrichtingsplan uit te voeren voor de verschillende delen van deze moerasroute.

Figuur 2.2. De standplaats van waterzuring bepaalt voor een belangrijk deel de verspreiding van de grote vuurvliinder. Deze plant kan zich onder verschillende omstandigheden handhaven. De wortelstok kan lang uitgroeien en zo contact houden met basenrijk water. Hierdoor kunnen de rupsen van de grote vuurvliinder opgroeien onder tamelijk zure omstandigheden.

Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer

Wieden

Het belangrijkste doelgebied van dit plan is het laagveenmoeras dat rondom het dorpje Dwarsgracht in het noordelijke deel van de Wieden ligt (figuur 1.4-E). De grote vuurvliinder is hier nog niet zo lang verdwenen, ruim vijf jaar, en het gebied geeft veel kansen voor natuurontwikkeling ten gunste van deze vlinder. Hervestiging van een duurzame populatie grote vuurvliinder in dit gebied betekent een belangrijke stap in het behoud van deze soort voor Nederland.

Bescherming

De beste manier om de huidige populatie in De Weerribben te beschermen is door ervoor te zorgen dat ook De Wieden weer bevolkt wordt. Dit is een zeer groot moerasgebied dat een grote bijdrage kan leveren aan een duurzaam behoud van de grote vuurvliinder in deze regio en daarmee voor Nederland. Om dit te realiseren zijn twee opties voor herkolonisatie van De Wieden mogelijk: de aanleg van een goed functionerende verbindingszone of via herintroductie. De meest duurzame methode is de aanleg van een verbindingszone. Bovendien profiteert hiervan niet alleen de grote vuurvliinder, maar vele bedreigde moerassoorten in deze regio. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de otter, de donkere waterjuffer, de zilveren maan, de groene glazenmaker, de zwarte stern en de ringslang. De levensvatbaarheid van populaties wordt in zijn algemeenheid vergroot indien isolatie verminderd en oppervlakken van leefgebieden worden vergroot (Hanski, 1991). Het alternatief, herintroductie van de grote vuurvliinder, kan vervolgens worden ingezet indien blijkt dat spontane kolonisatie van De Wieden ondanks de aanwezig van ruim voldoende geschikt leefgebied toch niet plaats vindt. Een overzicht van uitbreidingsmogelijkheden op korte termijn voor de grote vuurvliinder is weergegeven in figuur 1.4. Hierin is te zien dat niet alleen het gebied De Wieden kansrijk is, maar dat er ook goede mogelijkheden in Friesland liggen bij het gebied Brandemeer (gebied A).

Actie – optimalisatie beheer

In De Weerribben (figuur 1.4-D) en het noordelijk deel van de Wieden (figuur 1.4-E) is kwaliteitsverbetering van het leefgebied nodig voor de grote vuurvliinder. Verzuring, verbossing en het ongunstige maaibeheer bepalen deels de huidige ongeschiktheid van het gebied. Deels spelen onbekende factoren een rol, waarbij waarschijnlijk is dat de afname van het aantal geschikte waterzuringplanten een rol speelt. Door drie actiegebieden te selecteren waar algemene maatregelen en experimentele proeven kunnen worden uitgevoerd, zal een eerste stap gezet worden naar het verbeteren van dit deel van De Wieden. De experimentele plots zijn ongeveer 5 à 7 hectare groot. Door de resultaten van de experimentele aanpak te monitoren zal hierna de meest gunstige aanpak verder opgeschaald kunnen worden naar grotere oppervlakken van dit deel van De Wieden.

De algemene aanpak bestaat uit:

- het verwijderen van jong elzenbos
- het graven van petgaten
- aanleg van sloten in oude kragges
- optimalisatie peilbeheer en waterinlaat
- afstemming maaibeheer op eisen grote vuurvliinder

De experimentele aanpak betreft tevens:

- aanleggen van taluds voor waard- en nectarplanten

- stimuleren van aanwezigheid waard- en nectarplanten onder geschikte condities via aanplant en/of uitzaaien
- selectieve bescherming en beheer aanplant

In totaal moet er in het noordelijk deel van De Wieden ruimte komen voor ongeveer 500 grote vuurvlinders. Een apart projectplan zal worden opgesteld voor de uit te voeren experimenten en de bijbehorende monitoring.

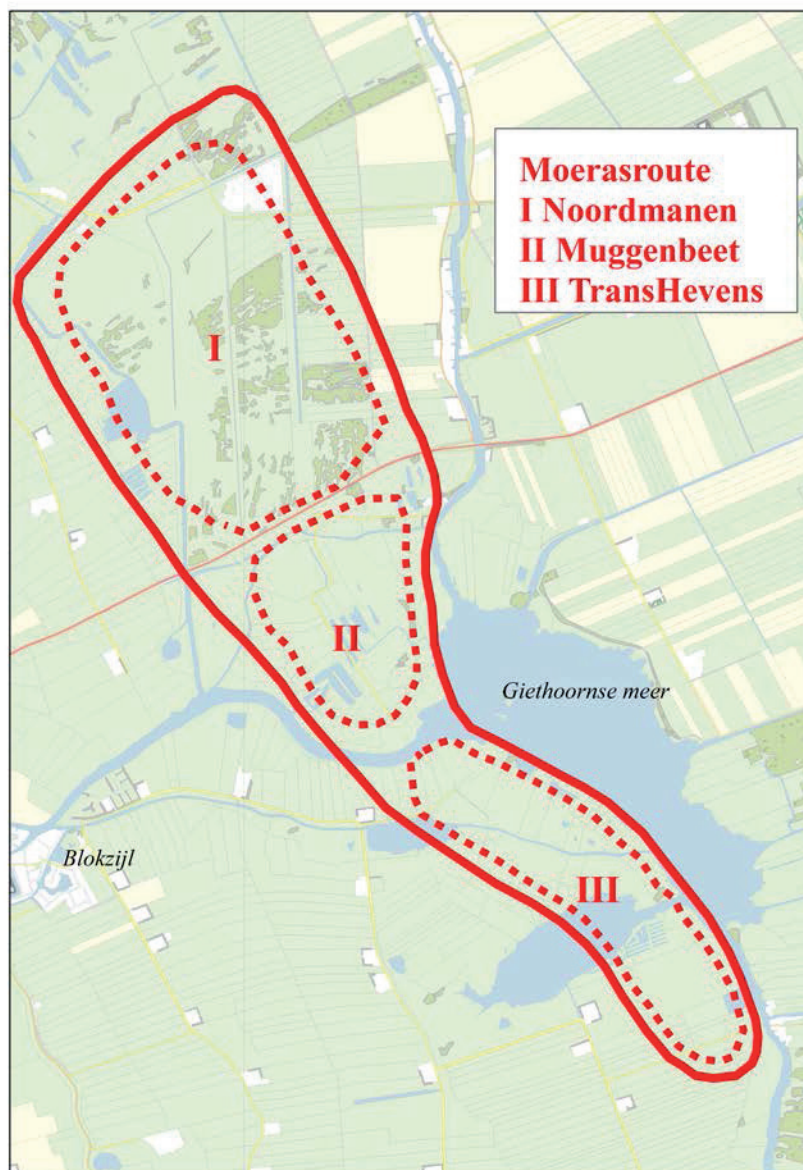
Figuur 3.1. Goed peilbeheer is belangrijk voor de kwaliteit van laagveenmoerassen. Op de foto een stuw ter regulatie van slootpeil in vlieggebied van de grote vuurvlinder.

Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens

De moerasroute die aangelegd moet worden tussen De Weerribben en De Wieden bestaat uit drie delen. Een noordelijk deel gelegen in De Weerribben plus twee delen die langs het Giethoornsche Meer liggen.

Ontwikkeling moerasroute

De moerasroute (figuur 4.1) kan worden gerealiseerd door natuurontwikkeling van verschillende typen moeras. Voor een belangrijk deel gaat het hierbij om het ontwikkelen van water, vaak in de vorm van petgaten, die zo gegraven worden dat ze langzaam verlanden met moerasvegetatie. Vaak start dit met krabbenscheurgemeenschappen of levensgemeenschappen met gele plomp en waterlelies. Nadat er voldoende verlanding heeft plaatsgevonden en de moerasige vegetatie dicht groeit ontstaan er geschikte omstandigheden voor waterzuring. Bij verdere voortschrijding van dit verlandingsproces verandert de

Figuur 4.1. De moerasroute, uitgesplitst in drie deelgebieden.

plantensamenstelling, maar waterzuringplanten kunnen zich hier nog lang blijven handhaven. Op deze plaatsen ontstaan ook de geschikte voortplantingsplaatsen voor de grote vuurvinder. Indien de uitgangssituatie hiervoor geschikt is, bij een nutriëntenarme veenbodem, kunnen de petgaten ook heel smal gegraven worden in de vorm van sloten en al snel geschikte omstandigheden bevatten in de oeverzones. Indien het gaat om voorheen agrarisch gebruikt gebied met een hoge nutriëntenbelasting zal ter plekke gekeken moeten worden naar de meest optimale aanpak. De vorming van nutriëntenarme slootvegetaties lijken ook hierbij een bruikbare uitgangspositie te bieden voor de aanleg van geschikte leefgebieden voor de grote vuurvinder. Door verschillende werkwijzen toe te passen in de gebieden en regelmatig te evalueren wordt het mogelijk om steeds effectiever te werken en zowel lange als korte termijndoelen te behalen.

Figuur 4.2. De grote vuurvinder maakt gebruik van taluds met goed ontwikkelde oevervegetatie. Ook andere zeldzame soorten, waaronder de gevlekte witsnuitlibel, leeft in deze moerassige slootdelen.

Acties opgesplitst in drie delen

- **I Noordmanen:** dit is een ongeveer 2 km lang moerasgebied dat nog verder ontwikkeld wordt door Staatsbosbeheer. Binnen dit deel zullen verschillende doelstellingen worden nagestreefd, waarbij leefgebied voor de grote vuurvinder een belangrijk onderdeel vormt. Specifieke locaties zullen hier worden aangewezen voor de ontwikkeling van moerassen met veenmosrietlanden en moerassige oeverzones met de juiste plantensamenstelling.
- **II Muggenbeet:** Dit is een gebied van ongeveer 1 km lang dat volledig beschikbaar komt voor natuurontwikkeling. Een aantal petgaten is hier al gegraven door Natuurmonumenten, veel bestaat momenteel nog uit grasland. Verdere maatregelen zullen er toe moeten leiden dat hier geschikt moerasgebied ontstaat.
- **III TransHevens:** Dit is een zone met enkele graslanden die langs het Giethoornsche Meer liggen. Deels is dit gebied al in handen van terreinbeheerder Natuurmonumenten, deels moet dit nog worden verworven. Deze strook is geselecteerd om ervoor te zorgen dat de grote vuurvinder het Giethoorsche Meer weet te passeren langs de westelijke zijde. De oostelijke zijde van dit meer blijft agrarisch in gebruik, hetgeen betekent dat de westelijke zijde een brede zone geschikt leefgebied moet bevatten. Het gaat om een ongeveer 2 km lange strook gebied waar grootschalige moerasvorming en oeverontwikkeling zal plaatsvinden.

Ook ten oosten van de Noordmanen vindt natuurontwikkeling plaats. Hiervoor is het inrichtingsplan Wetering-West opgesteld door DLG en de Grontmij (Adrichem en Schunselaar, 2010) en inmiddels ook uitgevoerd. Het gaat hierbij om gronden die eerder in gebruik waren als grasland en akkerland. In dit gebied ligt ruimte voor enkele aangepaste maatregelen voor de grote vuurvinder.

Hoofdstuk 5: Proces en partners

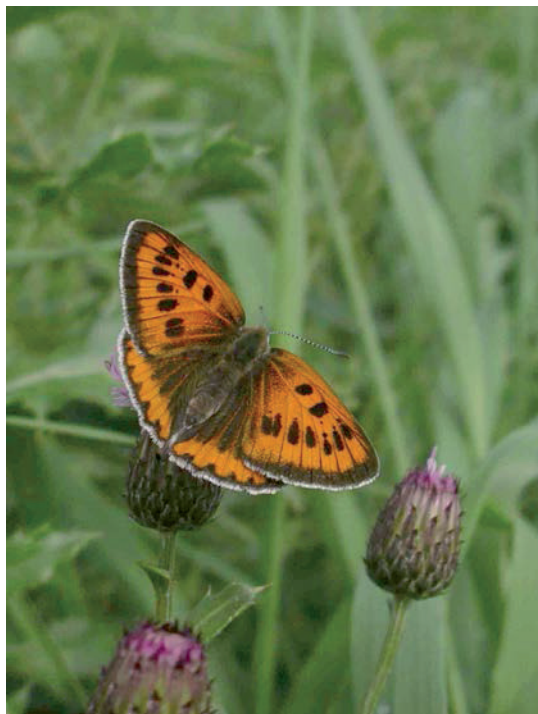
Dit plan vraagt grote inspanningen van diverse partijen die betrokken zijn bij natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. In de eerste plaats zijn dit de twee betrokken terreinbeheerders, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer.

Aanvullende taken zijn weggelegd voor de provincie Overijssel, de Landinrichtingscommissie, Dienst Landelijk Gebied, Waterschap Reest en Wieden, Gemeente Steenwijkerland, pachters van riet- en hooilanden, vrijwilligersgroepen in de regio en De Vlinderstichting.

De realisatie van een ecologisch goed functionerende samenhang tussen de gebieden Weerribben en De Wieden is van internationaal belang. Dit geldt niet alleen van de grote vuurvliinder, maar ook voor andere soorten die hiervan profiteren waaronder de otter, de donkere waterjuffer, de gevlekte witsnuitlibel en de groene glazenmaker. De bedachte aanpak sluit aan bij projecten en ideeën van meerdere organisaties. Natuurmonumenten wil graag dat de grote vuurvliinder op korte termijn zich weer voortplant in De Wieden en Staatsbosbeheer heeft de grote vuurvliinder als een van de doelsoorten voor het gebied Noordmanen. De provincie Overijssel heeft het op zich genomen om een goed functionerende verbinding tussen De Wieden en De Weerribben te realiseren. De Vlinderstichting wil zich inspannen om de benodigde eisen voor de grote vuurvliinder in beeld te brengen en ervoor zorg te dragen dat ontbrekende kennis wordt ontwikkeld en verspreid.

Om dit plan, duurzame herkolonisatie van De Wieden door de grote vuurvliinder, te laten slagen is het belangrijk dat de juiste maatregelen worden genomen. En bovendien dat deze maatregelen in voldoende mate worden toegepast.

- Allereerst gaat het om het weer geschikt maken van het noordwestelijk deel van De Wieden. Via een experimentele aanpak zullen hiervoor een drietal gebieden worden ingericht. De Vlinderstichting gaat in 2014 de voorbereidingen uitvoeren. Natuurmonumenten zal hiervoor in samenwerking met De Vlinderstichting de benodigde werkzaamheden uitvoeren en deels laten uitvoeren.
- Tegelijkertijd zal de grondverwerving rond De TransHevens en bij Muggenbeet succesvol moeten worden afgerond waarbij voldoende ruimte voor moerasvorming met hoogwaterpeil ontstaat langs het Giethoornsche Meer. De Landinrichtingcommissie en de provincie Overijssel spannen zich hiervoor in. Voor de inrichting van deze gebieden zal De Vlinderstichting met gedetailleerde adviezen komen met het beschikbaar komen van gronden.
- Daarnaast zal De Vlinderstichting samen met Staatsbosbeheer delen van het plan voor de Noordmanen verder uitwerken om ook hier te komen tot een geschikte uitgangspositie voor ontwikkeling van leefgebied van de grote vuurvliinder. Ook zal De Vlinderstichting gegevens verzamelen over de

Figuur 5.1. Vrouwje grote vuurvliinder.

zuidelijkst gelegen gebieden die bezet zijn door de grote vuurvliinder. De zuidwaarts gerichte kolonisatie zal vooral vanuit deze gebieden moeten plaatsvinden. Hierbij zal hulp worden ingeroepen van vrijwilligers.

- De voorlichting over dit plan en de benodigde uitvoering zal vanaf de zomer van 2014 worden opgestart door De Vlinderstichting in overleg met de partners.

Figuur 5.2. Deskundige vrijwilligers leveren een belangrijke bijdrage aan de bescherming van de grote vuurvliinder.

Hoofdstuk 6: Literatuur

Adrichem, G.G.J., Schunselaar, S.S. (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grondmij, Zwolle.

Anoniem (2007). *Keuzenotitie Wetering Oost*. Grontmij, De Bilt.

Bink, F. A. (1992). *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Haarlem: Schuyt.

Bos, F. Bosveld, M. Groenendijk, D. Swaay, C. van Wynhoff, I., De Vlinderstichting (2006). *De dagvlinders van Nederland : verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea)*. Nederlandse Fauna 7, Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden; KNNV Uitgeverij, Utrecht & EIS-Nederland, Leiden

Broere, M. (2010). *The impact of different mowing regimes on the reproduction success of the Large Copper (Lycaena dispar)*. Report SV2010.10, Dutch Butterfly Conservation, Wageningen

Cusell, C., de Vries, H.H., Kooijman, A.M. (2009). *Experimenteel peilregiem en de grote vuurvlinder. Meetresultaten 2008-2009*. Rapport VS2009.42, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H., Ens, S.H., Van Kessel, M., Silva, I.M.M.S. (2007) *Meer ecologische kennis over de grote vuurvlinder. Eindrapportage*. Rapport VS2007.004, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H. (2013) *Effecten waterpeilen op grote vuurvlinder in de oeverzone*. Rapport 2013.017, De Vlinderstichting, Wageningen

European Commission (1992/1995) *Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild, fauna and flora. As amended by the Accession Act of Austria, Finland and Sweden*. (EC Official Journal L I. 1, I, 1995, p. 135). EC. Brussels.

Goedbloed, D.J. (2007). *Habitat-eisen van de grote vuurvlinder (Lycaena dispar batava): lage aantallen in natuurgebied De Wieden verklaard*. Rapport SV2007.08, De Vlinderstichting, Wageningen

Hanski, I. (1991). Single-species metapopulation dynamics: concepts, models and observations. In: Gilpin, M. & Hanski, I. (eds.), *Metapopulation dynamics: Empirical and theoretical investigations*. Academic Press, London.

Turlings, L., S. Gerritsen, R. Verbeek, J. van der Winden, H. de Vries (2012). *Maatregelen voor Natura 2000 soorten in Overijssel en in De Wieden en Weerribben in het bijzonder*. Witteveen + Bos, Deventer.

Van Adrichem, G.G.J., S.S. Schunselaar (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grontmij, De Bilt.

Van der Grift, E.A. (2005) *Natuurverbinding Weerribben-Wieden; Advies voor ontsnipperende maatregelen bij de N333*. Alterra-rapport 1232, Alterra, Wageningen.

Van Swaay, C.A.M. (2000). *Beschermingsplan grote vuurvlinder 2000-2004*. Ministerie van LNV, 's-Gravenhage.

Van Swaay, C.A.M. (2006) *Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders*. Rapport VS2006.002, De Vlinderstichting, Wageningen.

Vlinders en libellen zijn een onlosmakelijk onderdeel van de natuur. Daarom moeten ze overal waar ze thuishoren ook daadwerkelijk te vinden zijn. De Vlinderstichting is dé organisatie die de deskundigheid in Nederland en Europa over vlinders en libellen bundelt. Met onze kennis ondersteunen wij iedereen die aan de realisatie van een natuur vol vlinders en libellen kan bijdragen. We informeren, adviseren en stimuleren hen. Dat doen we door projecten te bedenken en - meestal in samenwerking met anderen - uit te voeren.

Ons werk steunt op drie elkaar versterkende pijlers:

Kennis

- We verzamelen kennis over vlinders en libellen: hun voorkomen en de veranderingen daarin in ruimte en tijd
- We onderzoeken de oorzaken van veranderingen in voorkomen en zoeken naar oplossingen om de achteruitgang te stoppen
- We geven adviezen over inrichting en beheer van het landschap

Draagvlak

- We beïnvloeden het Nederlandse en Europese natuurbeleid
- We ontwikkelen draagvlak voor natuurbeheer, gericht op verbreding (meer betrokken) en verankering (meer betrokkenheid)

Mensen

- We investeren in gemotiveerde vrijwilligers en beroepskrachten

De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM WAGENINGEN
Tel. 0317 467346
e-mail info@vlinderstichting.nl
internet www.vlinderstichting.nl

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Tekst

Henk de Vries & Michiel Wallis de Vries

Rapportnummer

VS2014.012

Projectnummer

2014.073

Productie

De Vlinderstichting
Mennonietenweg 10
Postbus 506
6700 AM Wageningen
T 0317 46 73 46
E info@vlinderstichting.nl
www.vlinderstichting.nl

Deze publicatie kan worden geciteerd als

De Vries, H.H., Wallis de Vries, M.F. (2014). Verhuizing grote vuurvlinder naar de Wieden. Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. Rapport VS2014.012, De Vlinderstichting, Wageningen.

Trefwoorden

Grote vuurvlinder, waterzuring, beheer, De Wieden, De Weerribben, moerasgebieden

November 2014

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van De Vlinderstichting, noch mag het zonder een dergelijke toestemming gebruikt worden voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Inhoud

Inhoud	7
Samenvatting	9
Hoofdstuk 1: Inleiding	11
Status.....	11
Profielschets.....	11
Kenmerken leefgebied	12
Verspreiding en trends.....	13
Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel.....	15
Doelgebied	15
Moerasroute	16
Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer Wieden.....	17
Bescherming.....	17
Actie – optimalisatie beheer	17
Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens	19
Ontwikkeling moerasroute.....	19
Acties opgesplitst in drie delen	20
Hoofdstuk 5: Proces en partners.....	23
Hoofdstuk 6: Literatuur	25

Samenvatting

De grote vuurvliinder is voor Nederland en ook internationaal een zeer bijzondere vlindersoort die ernstig bedreigd wordt. De belangrijkste resterende Nederlandse populatie zit in het gebied de Weerribben. Het gaat hier om een ondersoort die uitsluitend voorkomt in Nederland. Het aangrenzende gebied De Wieden is zijn populatie van deze vlindersoort de afgelopen vijf jaar vrijwel kwijtgeraakt. Dit betekent dat de huidige situatie van de grote vuurvliinder in Nederland aanzienlijk is verslechterd.

Dit plan beschrijft de noodzakelijke acties om herkolonisatie van De Wieden weer te bewerkstelligen en duurzame uitwisseling met de populatie in De Weerribben tot stand te brengen. Hierbij gaat het om verbetering van de kwaliteit van het doelgebied in De Wieden rondom het plaatsje Dwarsgracht en de ontwikkeling van een verbindende moeraszone. Deze moeraszone bestaat uit drie delen: het gebied de Noordmanen, een onderdeel van De Weerribben en in het bezit van Staatsbosbeheer, een gebiedje bij Muggenbeet met als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten en een zone langs het Giethoornse Meer, de TransHevens met ook als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten. Het doelgebied De Wieden wordt ook beheerd door Natuurmonumenten. Om deze resultaten de komende jaren te bereiken, presenteert De Vlinderstichting dit plan en start samen met partners met de voorbereidende werkzaamheden.

Hoofdstuk 1: Inleiding

De grote vuurvliinder is de meest karakteristieke vlindersoort van Nederland. Hij is vooral te vinden in de uitgestrekte laagveenmoerassen van Noordwest-Overijssel. Voor een duurzaam behoud is versterking van de populatie nodig met uitbreiding en verbinding van leefgebieden. Het is voor deze vlinder noodzakelijk dat diverse organisaties de komende jaren samenwerken om van de twee grote moerasgebieden de Weerribben en De Wieden een groot samenhangend leefgebied te maken.

Status

De grote vuurvliinder in Nederland behoort tot een endemische ondersoort *Lycaena dispar batava* (Bos et al., 2006). Deze bijzondere vlinder geniet naast nationale ook internationale bescherming volgens de Europese Habitatrichtlijn, bijlagen II en IV (Europese Commissie, 1992/1995). In Nederland staat de soort als Ernstig Bedreigd op de Rode Lijst (Van Swaay, 2006). De aantallen vertonen sinds 1998 in twee gebieden, De Weerribben en de Rottige Meente, een stijgende trend, maar in het derde leefgebied De Wieden is deze soort nu vrijwel verdwenen (De Vries, 2013).

Profielschets

De mannetjes van de grote vuurvliinder zijn makkelijk te herkennen. De bovenkant van de vleugels is oranje-rood, de onderzijde is blauwgrijs. Aan de onderzijde zit bij de achtervleugel een opvallende rode band. Bij de vrouwtjes is de onderzijde hetzelfde als bij de mannetjes, maar de bovenzijde is dof oranje met zwarte vlekken.

De grote vuurvliinder komt in vrij lage dichtheid voor van 0,2 tot 8 vlinders per hectare. De vlinders vliegen in de zomer, met een piek tussen begin juli en begin augustus. Ze kunnen flinke afstanden afleggen. Vanwege de lage dichtheid vindt de monitoring van de aantallen plaats door het tellen van eitjes, die in de zomer goed te vinden zijn. Eitjes van deze Nederlandse populatie worden uitsluitend afgezet op waterzuring. Dit is een moerasplant met grote brede bladeren die wel tot twee meter hoog kan worden. Overwintering vindt plaats vanaf eind september, als halfvolgroeide rups aan de basis van de waterzuring. Op goede plekken kunnen 15 rupsen per kilometer slootkant worden gevonden.

Figuur 1.1. Mannetje grote vuurvliinder nectar drinkend op kale jonker.

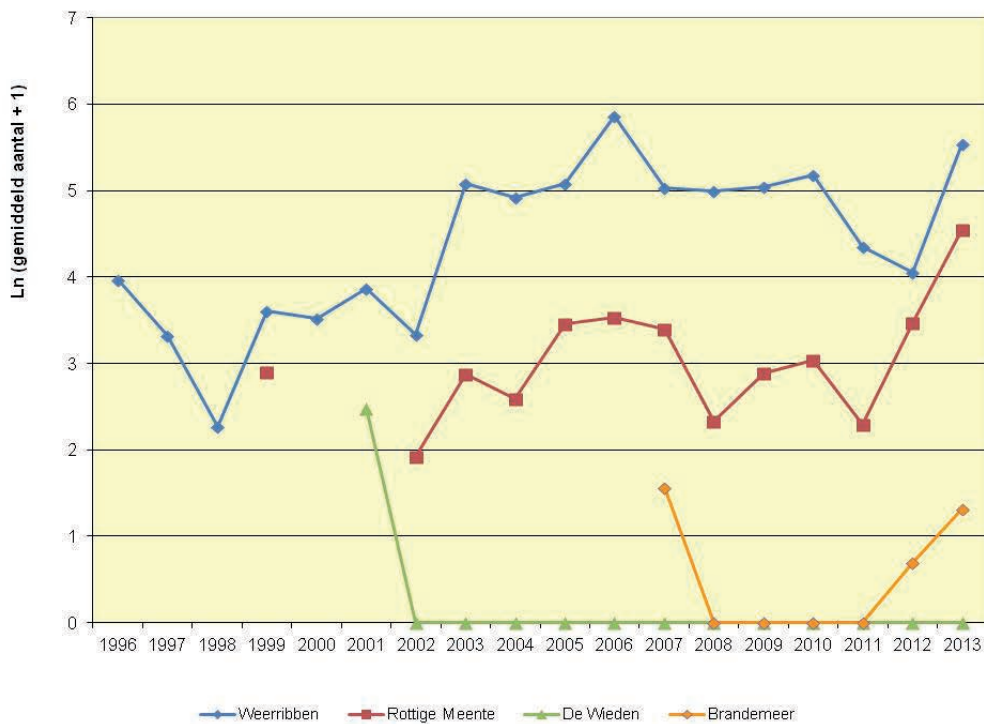
Kenmerken leefgebied

Hoewel de waardplant waterzuring in laagveengebieden algemeen is, zijn lang niet alle locaties met zuringplanten ook geschikt voor de grote vuurvinder. Globaal zijn er drie typen laagveenmoeras geschikt voor succesvolle voortplanting: zeggenmoerassen met pluimzegge, veenmosrietlanden die niet zijn verzuurd en moerassige taluds van sloten en petgaten (De Vries et al., 2007). Binnen dergelijke moerassen wordt een goed leefgebied gekenmerkt door:

- Aanwezigheid van beschutte vliegplaatsen voor de volwassen vlinders (Van Swaay, 2000).
- Waardplanten die in een warm microklimaat staan, zodat de rupsen goed en snel kunnen groeien (Cusell et al., 2009).
- Aanwezigheid van voldoende bloeiende nectarplanten in de periode juni – augustus. Vooral koninginnenkruid, grote kattenstaart, kale jonker en moerasrolklaver worden benut (Van Swaay, 2000).
- Het waterpeil is voldoende hoog, maar in de winter moet het waterpeil beneden maaiveld blijven (De Vries, 2013).

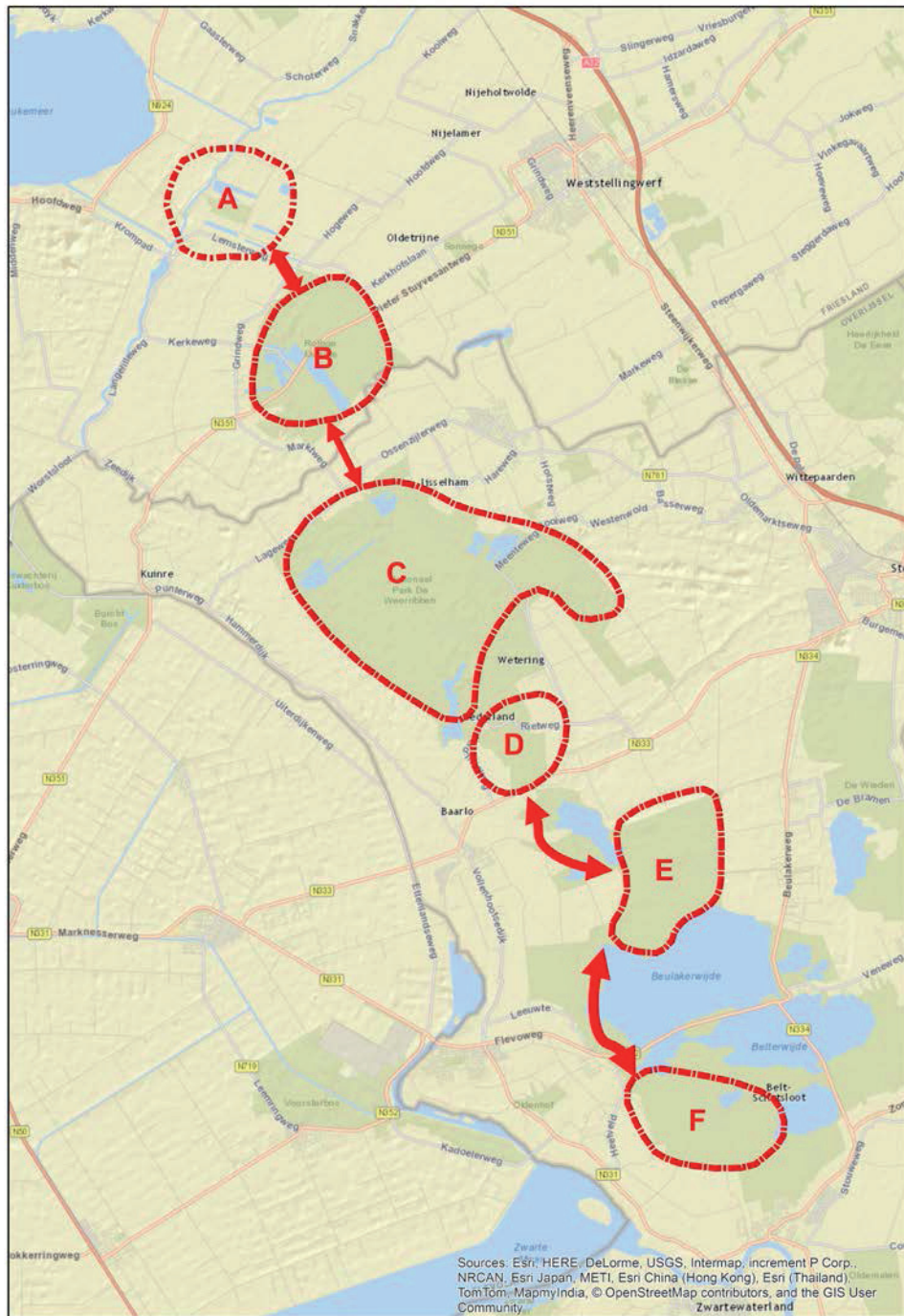
Figuur 1.2. Waterzuringplanten in een veenmosrietland.

Figuur 1.3. De gemiddelde aantalsontwikkeling bij vier populaties grote vuurvliinder, gemeten in eitelploots, uitgezet op een logaritmische schaal (Ln).

Verspreiding en trends

Oorspronkelijk was de verspreiding van de grote vuurvliinder in Nederland veel groter dan nu. Diverse gebieden in Friesland waren bezet door deze vlinder, soms permanent, soms gedurende enkele decennia. Onder andere De Deelen, Lindevallei, Bancopolder, Makkumerwaard en de regio De Wieden-De Weerribben hebben een populatie bevat. Door ontginning, versnippering, ontwatering, bemesting en voortschrijdende successie zijn de meeste gebieden ongeschikt geworden en is het areaal geschikt leefgebied sterk ingekrompen. Het gebied Bancopolder is nog maar recent haar populatie kwijtgeraakt, in 1996. Voor een belangrijk deel werd dit veroorzaakt door de geïsoleerde ligging van dit gebied. Ook De Wieden is in de vorige eeuw steeds verder geïsoleerd geraakt van De Weerribben en is mede hierdoor haar populatie grote vuurvliinder grotendeels kwijtgeraakt. De toegenomen isolatie van de resterende populaties vormt een bedreiging voor het veiligstellen van de toekomst van deze soort. De twee belangrijkste leefgebieden van de grote vuurvliinder zijn momenteel de laagveenmoerassen Weerribben en Rottige Meente, zie figuur 1.4. Het Overijsselse gebied De Weerribben (letter C en D in figuur 1.4) bevat de grootste populatie en ook het veel kleinere Friese gebied de Rottige Meente (letter B) bevat een zelfstandige populatie. Verder wordt de vlinder incidenteel aangetroffen in het gebied Brandemeer (A), een Fries gebied ten noordoosten van de Rottige Meente, en De Wieden (E en F). Deze vlindersoort kan goed vliegen (Bink, 1992), maar wordt toch vrijwel nooit buiten haar eigenlijke biotoop aangetroffen. In figuur 1.3 wordt de huidige trend in aantallen weergegeven (De Vries, 2013), gebaseerd op jaarlijkse eitellingen in daarvoor geselecteerde eitelploots. Het blijkt dat de trend in De Weerribben de afgelopen tien jaar gunstig is ten opzichte van de waargenomen aantallen in de periode daarvoor. In De Wieden is de populatie vanaf het moment dat er daar eitellingen werden verricht sterk achteruitgegaan en momenteel wordt hier alleen af en toe een vlinder waargenomen.

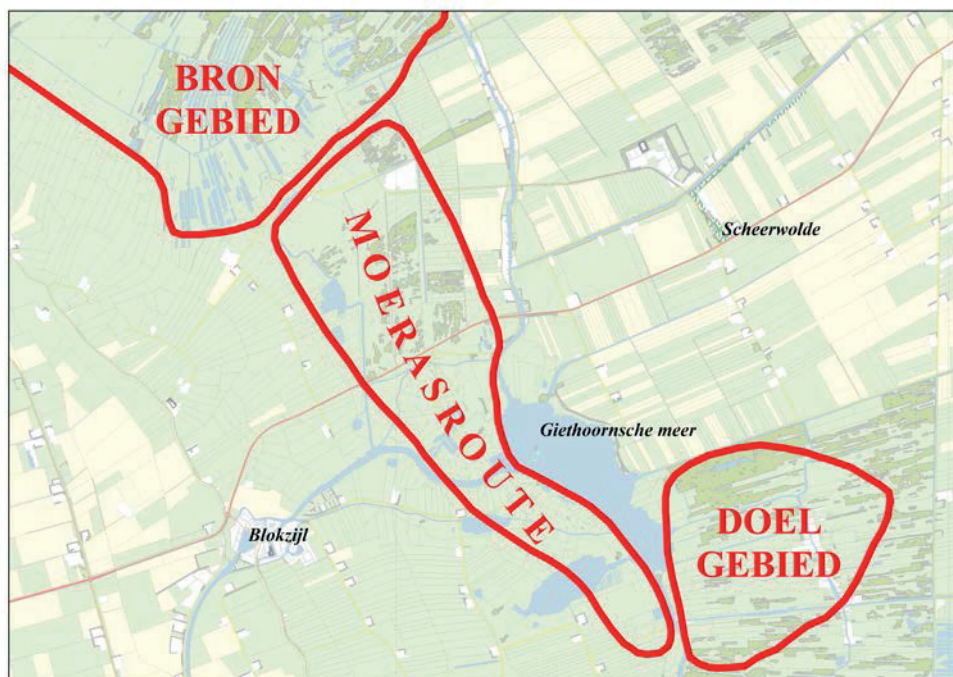
Figuur 1.4. Overzicht van huidig en toekomstig leefgebied voor de grote vuurvliinder in Friesland en Overijssel. De gebieden Rottige Meente (B) en De Weerribben (C) vormen de twee kerngebieden van de grote vuurvliinder. De gebieden Brandemeer (A), zuidelijk deel Weerribben (D), noordelijk en zuidelijk deel van De Wieden (E+F) zijn momenteel slechts marginaal geschikt.

Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel

De populatie grote vuurvlinders in De Weerribben weet de afgelopen jaren goed stand te houden. Terwijl de grote populatie in De Wieden langzaam lijkt te zijn verdwenen. De laatste vastgestelde poging tot voortplanting was hier in het jaar 2007 (Goedbloed, 2007). De uitdaging is om dit leefgebied De Wieden weer geschikt te maken voor kolonisatie en tegelijkertijd een route hier naartoe te ontwikkelen. Hiermee kan na een eerste kolonisatie een blijvende uitwisseling tussen De Wieden en De Weerribben worden gerealiseerd. Beide populaties zullen hiervan op termijn profiteren.

Doelgebied

De kernpopulatie van de grote vuurvlinder ligt thans in De Weerribben. De soort weet hier de afgelopen 10 jaar goed stand te houden. Toch is de populatie niet groot genoeg om langdurig te kunnen overleven. Een kwaliteitsverbetering van het leefgebied is hier nodig om een stabiele populatie van ongeveer 3000 vlinders te bereiken. Dit is ook het doel van de Europese Natura2000 status. In De Wieden moet door kwaliteitsverbetering een nieuwe kernpopulatie worden gerealiseerd van 500 vlinders in het noordelijk deel en 500 vlinders in het zuidelijk deel. Dit komt ook overeen met de N2000 ambities. Het noordelijk deel, te noemen naar het hier gelegen plaatsje Dwarsgracht, dient prioriteit te krijgen, omdat dit het dichtst bij het noordelijke Weerribben is gelegen. De laatste voortplanting, waargenomen op waterzuringplanten in 2007, vond ook plaats in dit deel van De Wieden. Aangezien de vlinder hier voorheen wel voorkwam maar nu vrijwel is verdwenen is het gebied de afgelopen vijftien jaar minder geschikt geworden. Het gebied moet daarom zowel kwalitatief worden verbeterd als ook een aangepast beheer krijgen voor de grote vuurvlinder.

Figuur 2.1. Overzicht route van brongebied De Weerribben via de moerasroute naar het doelgebied De Wieden.

Moerasroute

Hemelsbreed gaat het om een afstand van ongeveer 3 à 5 km tussen het noordelijkste deel van De Wieden en de dichtstbijzijnde populatie grote vuurvliinder in de Weerribben. Om de kolonisatie van De Wieden te faciliteren is het noodzakelijk dat tussen De Weerribben en De Wieden een moerasroute wordt ontwikkeld, waar de grote vuurvliinder zich kan voortplanten en uitwisseling tussen de twee gebieden kan plaatsvinden (Turlings et al, 2012). Deze moerasroute moet geschikt worden gemaakt voor een kleine populatie grote vuurvliinder van 100 à 200 vlinders. Aangezien het hier deels nog om agrarisch gebruikte graslanden gaat is het noodzakelijk om een inrichtingsplan uit te voeren voor de verschillende delen van deze moerasroute.

Figuur 2.2. De standplaats van waterzuring bepaalt voor een belangrijk deel de verspreiding van de grote vuurvliinder. Deze plant kan zich onder verschillende omstandigheden handhaven. De wortelstok kan lang uitgroeien en zo contact houden met basenrijk water. Hierdoor kunnen de rupsen van de grote vuurvliinder opgroeien onder tamelijk zure omstandigheden.

Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer

Wieden

Het belangrijkste doelgebied van dit plan is het laagveenmoeras dat rondom het dorpje Dwarsgracht in het noordelijke deel van de Wieden ligt (figuur 1.4-E). De grote vuurvliinder is hier nog niet zo lang verdwenen, ruim vijf jaar, en het gebied geeft veel kansen voor natuurontwikkeling ten gunste van deze vlinder. Hervestiging van een duurzame populatie grote vuurvliinder in dit gebied betekent een belangrijke stap in het behoud van deze soort voor Nederland.

Bescherming

De beste manier om de huidige populatie in De Weerribben te beschermen is door ervoor te zorgen dat ook De Wieden weer bevolkt wordt. Dit is een zeer groot moerasgebied dat een grote bijdrage kan leveren aan een duurzaam behoud van de grote vuurvliinder in deze regio en daarmee voor Nederland. Om dit te realiseren zijn twee opties voor herkolonisatie van De Wieden mogelijk: de aanleg van een goed functionerende verbindingzone of via herintroductie. De meest duurzame methode is de aanleg van een verbindingzone. Bovendien profiteert hiervan niet alleen de grote vuurvliinder, maar vele bedreigde moerassoorten in deze regio. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de otter, de donkere waterjuffer, de zilveren maan, de groene glazenmaker, de zwarte stern en de ringslang. De levensvatbaarheid van populaties wordt in zijn algemeenheid vergroot indien isolatie verminderd en oppervlakken van leefgebieden worden vergroot (Hanski, 1991). Het alternatief, herintroductie van de grote vuurvliinder, kan vervolgens worden ingezet indien blijkt dat spontane kolonisatie van De Wieden ondanks de aanwezig van ruim voldoende geschikt leefgebied toch niet plaats vindt. Een overzicht van uitbreidingsmogelijkheden op korte termijn voor de grote vuurvliinder is weergegeven in figuur 1.4. Hierin is te zien dat niet alleen het gebied De Wieden kansrijk is, maar dat er ook goede mogelijkheden in Friesland liggen bij het gebied Brandemeer (gebied A).

Actie – optimalisatie beheer

In De Weerribben (figuur 1.4-D) en het noordelijk deel van de Wieden (figuur 1.4-E) is kwaliteitsverbetering van het leefgebied nodig voor de grote vuurvliinder. Verzuring, verbossing en het ongunstige maaibeheer bepalen deels de huidige ongeschiktheid van het gebied. Deels spelen onbekende factoren een rol, waarbij waarschijnlijk is dat de afname van het aantal geschikte waterzuringplanten een rol speelt. Door drie actiegebieden te selecteren waar algemene maatregelen en experimentele proeven kunnen worden uitgevoerd, zal een eerste stap gezet worden naar het verbeteren van dit deel van De Wieden. De experimentele plots zijn ongeveer 5 à 7 hectare groot. Door de resultaten van de experimentele aanpak te monitoren zal hierna de meest gunstige aanpak verder opgeschaald kunnen worden naar grotere oppervlakken van dit deel van De Wieden.

De algemene aanpak bestaat uit:

- het verwijderen van jong elzenbos
- het graven van petgaten
- aanleg van sloten in oude kragges
- optimalisatie peilbeheer en waterinlaat
- afstemming maaibeheer op eisen grote vuurvliinder

De experimentele aanpak betreft tevens:

- aanleggen van taluds voor waard- en nectarplanten

- stimuleren van aanwezigheid waard- en nectarplanten onder geschikte condities via aanplant en/of uitzaaien
- selectieve bescherming en beheer aanplant

In totaal moet er in het noordelijk deel van De Wieden ruimte komen voor ongeveer 500 grote vuurvlinders. Een apart projectplan zal worden opgesteld voor de uit te voeren experimenten en de bijbehorende monitoring.

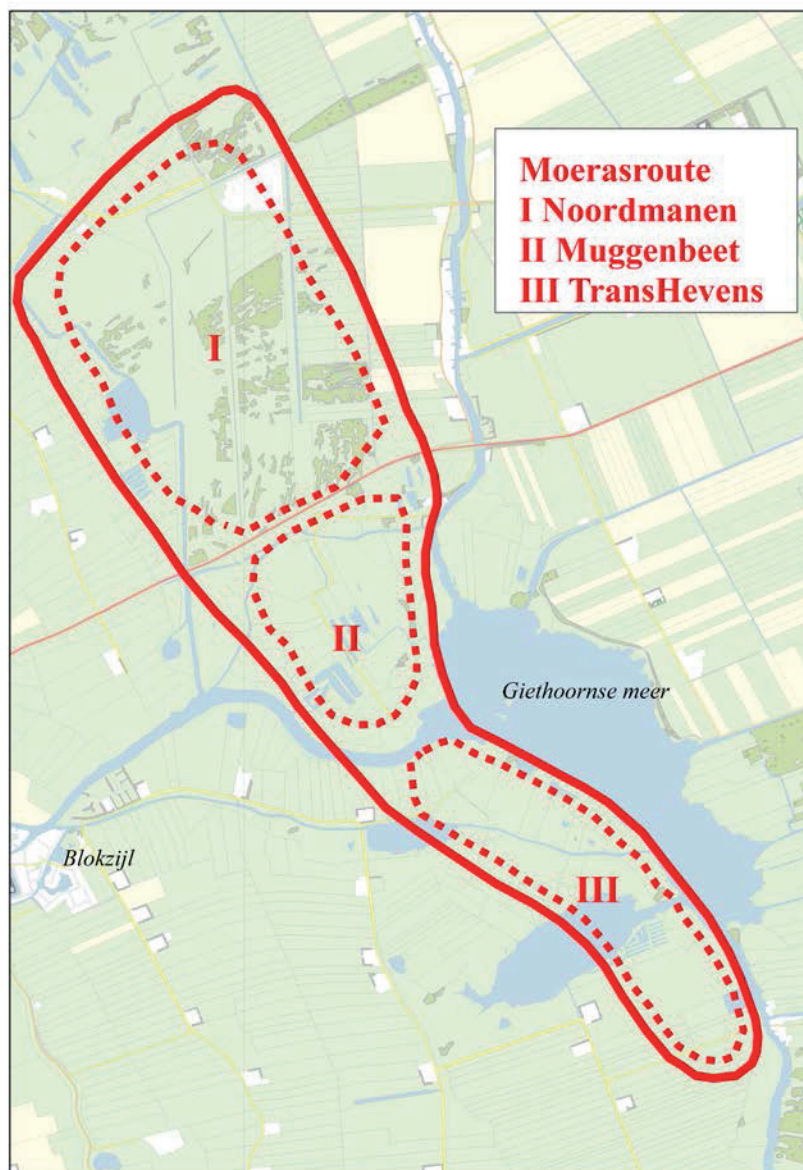
Figuur 3.1. Goed peilbeheer is belangrijk voor de kwaliteit van laagveenmoerassen. Op de foto een stuw ter regulatie van slootpeil in vlieggebied van de grote vuurvlinder.

Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens

De moerasroute die aangelegd moet worden tussen De Weerribben en De Wieden bestaat uit drie delen. Een noordelijk deel gelegen in De Weerribben plus twee delen die langs het Giethoornsche Meer liggen.

Ontwikkeling moerasroute

De moerasroute (figuur 4.1) kan worden gerealiseerd door natuurontwikkeling van verschillende typen moeras. Voor een belangrijk deel gaat het hierbij om het ontwikkelen van water, vaak in de vorm van petgaten, die zo gegraven worden dat ze langzaam verlanden met moerasvegetatie. Vaak start dit met krabbenscheurgemeenschappen of levensgemeenschappen met gele plomp en waterlelies. Nadat er voldoende verlanding heeft plaatsgevonden en de moerasige vegetatie dicht groeit ontstaan er geschikte omstandigheden voor waterzuring. Bij verdere voortschrijding van dit verlandingsproces verandert de

Figuur 4.1. De moerasroute, uitgesplitst in drie deelgebieden.

plantensamenstelling, maar waterzuringplanten kunnen zich hier nog lang blijven handhaven. Op deze plaatsen ontstaan ook de geschikte voortplantingsplaatsen voor de grote vuurvinder. Indien de uitgangssituatie hiervoor geschikt is, bij een nutriëntenarme veenbodem, kunnen de petgaten ook heel smal gegraven worden in de vorm van sloten en al snel geschikte omstandigheden bevatten in de oeverzones. Indien het gaat om voorheen agrarisch gebruikt gebied met een hoge nutriëntenbelasting zal ter plekke gekeken moeten worden naar de meest optimale aanpak. De vorming van nutriëntenarme slootvegetaties lijken ook hierbij een bruikbare uitgangspunt te bieden voor de aanleg van geschikte leefgebieden voor de grote vuurvinder. Door verschillende werkwijzen toe te passen in de gebieden en regelmatig te evalueren wordt het mogelijk om steeds effectiever te werken en zowel lange als korte termijndoelen te behalen.

Figuur 4.2. De grote vuurvinder maakt gebruik van taluds met goed ontwikkelde oevervegetatie. Ook andere zeldzame soorten, waaronder de gevlekte witsnuitlibel, leeft in deze moerassige slootdelen.

Acties opgesplitst in drie delen

- **I Noordmanen:** dit is een ongeveer 2 km lang moerasgebied dat nog verder ontwikkeld wordt door Staatsbosbeheer. Binnen dit deel zullen verschillende doelstellingen worden nagestreefd, waarbij leefgebied voor de grote vuurvlinder een belangrijk onderdeel vormt. Specifieke locaties zullen hier worden aangewezen voor de ontwikkeling van moerassen met veenmosrietlanden en moerassige oeverzones met de juiste plantensamenstelling.
- **II Muggenbeet:** Dit is een gebied van ongeveer 1 km lang dat volledig beschikbaar komt voor natuurontwikkeling. Een aantal petgaten is hier al gegraven door Natuurmonumenten, veel bestaat momenteel nog uit grasland. Verdere maatregelen zullen er toe moeten leiden dat hier geschikt moerasgebied ontstaat.
- **III TransHevens:** Dit is een zone met enkele graslanden die langs het Giethoornsche Meer liggen. Deels is dit gebied al in handen van terreinbeheerder Natuurmonumenten, deels moet dit nog worden verworven. Deze strook is geselecteerd om ervoor te zorgen dat de grote vuurvlinder het Giethoorsche Meer weet te passeren langs de westelijke zijde. De oostelijke zijde van dit meer blijft agrarisch in gebruik, hetgeen betekent dat de westelijke zijde een brede zone geschikt leefgebied moet bevatten. Het gaat om een ongeveer 2 km lange strook gebied waar grootschalige moerasvorming en oeverontwikkeling zal plaatsvinden.

Ook ten oosten van de Noordmanen vindt natuurontwikkeling plaats. Hiervoor is het inrichtingsplan Wetering-West opgesteld door DLG en de Grontmij (Adrichem en Schunselaar, 2010) en inmiddels ook uitgevoerd. Het gaat hierbij om gronden die eerder in gebruik waren als grasland en akkerland. In dit gebied ligt ruimte voor enkele aangepaste maatregelen voor de grote vuurvlinder.

Hoofdstuk 5: Proces en partners

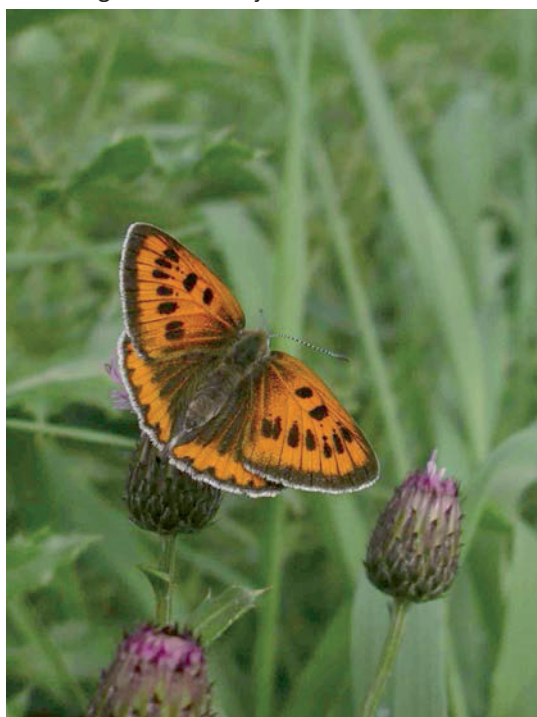
Dit plan vraagt grote inspanningen van diverse partijen die betrokken zijn bij natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. In de eerste plaats zijn dit de twee betrokken terreinbeheerders, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer.

Aanvullende taken zijn weggelegd voor de provincie Overijssel, de Landinrichtingscommissie, Dienst Landelijk Gebied, Waterschap Reest en Wieden, Gemeente Steenwijkerland, pachters van riet- en hooilanden, vrijwilligersgroepen in de regio en De Vlinderstichting.

De realisatie van een ecologisch goed functionerende samenhang tussen de gebieden Weerribben en De Wieden is van internationaal belang. Dit geldt niet alleen van de grote vuurvliinder, maar ook voor andere soorten die hiervan profiteren waaronder de otter, de donkere waterjuffer, de gevlekte witsnuitlibel en de groene glazenmaker. De bedachte aanpak sluit aan bij projecten en ideeën van meerdere organisaties. Natuurmonumenten wil graag dat de grote vuurvliinder op korte termijn zich weer voortplant in De Wieden en Staatsbosbeheer heeft de grote vuurvliinder als een van de doelsoorten voor het gebied Noordmanen. De provincie Overijssel heeft het op zich genomen om een goed functionerende verbinding tussen De Wieden en De Weerribben te realiseren. De Vlinderstichting wil zich inspannen om de benodigde eisen voor de grote vuurvliinder in beeld te brengen en ervoor zorg te dragen dat ontbrekende kennis wordt ontwikkeld en verspreid.

Om dit plan, duurzame herkolonisatie van De Wieden door de grote vuurvliinder, te laten slagen is het belangrijk dat de juiste maatregelen worden genomen. En bovendien dat deze maatregelen in voldoende mate worden toegepast.

- Allereerst gaat het om het weer geschikt maken van het noordwestelijk deel van De Wieden. Via een experimentele aanpak zullen hiervoor een drietal gebieden worden ingericht. De Vlinderstichting gaat in 2014 de voorbereidingen uitvoeren. Natuurmonumenten zal hiervoor in samenwerking met De Vlinderstichting de benodigde werkzaamheden uitvoeren en deels laten uitvoeren.
- Tegelijkertijd zal de grondverwerving rond De TransHevens en bij Muggenbeet succesvol moeten worden afgerond waarbij voldoende ruimte voor moerasvorming met hoogwaterpeil ontstaat langs het Giethoornsche Meer. De Landinrichtingcommissie en de provincie Overijssel spannen zich hiervoor in. Voor de inrichting van deze gebieden zal De Vlinderstichting met gedetailleerde adviezen komen met het beschikbaar komen van gronden.
- Daarnaast zal De Vlinderstichting samen met Staatsbosbeheer delen van het plan voor de Noordmanen verder uitwerken om ook hier te komen tot een geschikte uitgangspositie voor ontwikkeling van leefgebied van de grote vuurvliinder. Ook zal De Vlinderstichting gegevens verzamelen over de

Figuur 5.1. Vrouwetje grote vuurvliinder.

zuidelijkst gelegen gebieden die bezet zijn door de grote vuurvliinder. De zuidwaarts gerichte kolonisatie zal vooral vanuit deze gebieden moeten plaatsvinden. Hierbij zal hulp worden ingeroepen van vrijwilligers.

- De voorlichting over dit plan en de benodigde uitvoering zal vanaf de zomer van 2014 worden opgestart door De Vlinderstichting in overleg met de partners.

Figuur 5.2. Deskundige vrijwilligers leveren een belangrijke bijdrage aan de bescherming van de grote vuurvliinder.

Hoofdstuk 6: Literatuur

Adrichem, G.G.J., Schunselaar, S.S. (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grondmij, Zwolle.

Anoniem (2007). *Keuzenotitie Wetering Oost*. Grontmij, De Bilt.

Bink, F. A. (1992). *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Haarlem: Schuyt.

Bos, F. Bosveld, M. Groenendijk, D. Swaay, C. van Wynhoff, I., De Vlinderstichting (2006). *De dagvlinders van Nederland : verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea)*. Nederlandse Fauna 7, Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden; KNNV Uitgeverij, Utrecht & EIS-Nederland, Leiden

Broere, M. (2010). *The impact of different mowing regimes on the reproduction success of the Large Copper (Lycaena dispar)*. Report SV2010.10, Dutch Butterfly Conservation, Wageningen

Cusell, C., de Vries, H.H., Kooijman, A.M. (2009). *Experimenteel peilregiem en de grote vuurvlinder. Meetresultaten 2008-2009*. Rapport VS2009.42, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H., Ens, S.H., Van Kessel, M., Silva, I.M.M.S. (2007) *Meer ecologische kennis over de grote vuurvlinder. Eindrapportage*. Rapport VS2007.004, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H. (2013) *Effecten waterpeilen op grote vuurvlinder in de oeverzone*. Rapport 2013.017 , De Vlinderstichting, Wageningen

European Commission (1992/1995) *Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild, fauna and flora. As amended by the Accession Act of Austria, Finland and Sweden*. (EC Official Journal L I. 1, I, 1995, p. 135). EC. Brussels.

Goedbloed, D.J. (2007). *Habitat-eisen van de grote vuurvlinder (Lycaena dispar batava): lage aantallen in natuurgebied De Wieden verklaard*. Rapport SV2007.08, De Vlinderstichting, Wageningen

Hanski, I. (1991). Single-species metapopulation dynamics: concepts, models and observations. In: Gilpin, M. & Hanski, I. (eds.), *Metapopulation dynamics: Empirical and theoretical investigations*. Academic Press, London.

Turlings, L., S. Gerritsen, R. Verbeek, J. van der Winden, H. de Vries (2012). *Maatregelen voor Natura 2000 soorten in Overijssel en in De Wieden en Weerribben in het bijzonder*. Witteveen + Bos, Deventer.

Van Adrichem, G.G.J., S.S. Schunselaar (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grontmij, De Bilt.

Van der Grift, E.A. (2005) *Natuurverbinding Weerribben-Wieden; Advies voor ontsnipperende maatregelen bij de N333*. Alterra-rapport 1232, Alterra, Wageningen.

Van Swaay, C.A.M. (2000). *Beschermingsplan grote vuurvlinder 2000-2004*. Ministerie van LNV, 's-Gravenhage.

Van Swaay, C.A.M. (2006) *Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders*. Rapport VS2006.002, De Vlinderstichting, Wageningen.

Vlinders en libellen zijn een onlosmakelijk onderdeel van de natuur. Daarom moeten ze overal waar ze thuishoren ook daadwerkelijk te vinden zijn. De Vlinderstichting is dé organisatie die de deskundigheid in Nederland en Europa over vlinders en libellen bundelt. Met onze kennis ondersteunen wij iedereen die aan de realisatie van een natuur vol vlinders en libellen kan bijdragen. We informeren, adviseren en stimuleren hen. Dat doen we door projecten te bedenken en - meestal in samenwerking met anderen - uit te voeren.

Ons werk steunt op drie elkaar versterkende pijlers:

Kennis

- We verzamelen kennis over vlinders en libellen: hun voorkomen en de veranderingen daarin in ruimte en tijd
- We onderzoeken de oorzaken van veranderingen in voorkomen en zoeken naar oplossingen om de achteruitgang te stoppen
- We geven adviezen over inrichting en beheer van het landschap

Draagvlak

- We beïnvloeden het Nederlandse en Europese natuurbeleid
- We ontwikkelen draagvlak voor natuurbeheer, gericht op verbreding (meer betrokken) en verankering (meer betrokkenheid)

Mensen

- We investeren in gemotiveerde vrijwilligers en beroepskrachten

De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM WAGENINGEN
Tel. 0317 467346
e-mail info@vlinderstichting.nl
internet www.vlinderstichting.nl

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Tekst

Henk de Vries & Michiel Wallis de Vries

Rapportnummer

VS2014.012

Projectnummer

2014.073

Productie

De Vlinderstichting
Mennonietenweg 10
Postbus 506
6700 AM Wageningen
T 0317 46 73 46
E info@vlinderstichting.nl
www.vlinderstichting.nl

Deze publicatie kan worden geciteerd als

De Vries, H.H., Wallis de Vries, M.F. (2014). Verhuizing grote vuurvlinder naar de Wieden. Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. Rapport VS2014.012, De Vlinderstichting, Wageningen.

Trefwoorden

Grote vuurvlinder, waterzuring, beheer, De Wieden, De Weerribben, moerasgebieden

November 2014

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van De Vlinderstichting, noch mag het zonder een dergelijke toestemming gebruikt worden voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Inhoud

Inhoud	7
Samenvatting	9
Hoofdstuk 1: Inleiding	11
Status.....	11
Profielschets.....	11
Kenmerken leefgebied	12
Verspreiding en trends.....	13
Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel.....	15
Doelgebied	15
Moerasroute	16
Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer Wieden.....	17
Bescherming.....	17
Actie – optimalisatie beheer	17
Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens	19
Ontwikkeling moerasroute.....	19
Acties opgesplitst in drie delen	20
Hoofdstuk 5: Proces en partners.....	23
Hoofdstuk 6: Literatuur	25

Samenvatting

De grote vuurvliinder is voor Nederland en ook internationaal een zeer bijzondere vlindersoort die ernstig bedreigd wordt. De belangrijkste resterende Nederlandse populatie zit in het gebied de Weerribben. Het gaat hier om een ondersoort die uitsluitend voorkomt in Nederland. Het aangrenzende gebied De Wieden is zijn populatie van deze vlindersoort de afgelopen vijf jaar vrijwel kwijtgeraakt. Dit betekent dat de huidige situatie van de grote vuurvliinder in Nederland aanzienlijk is verslechterd.

Dit plan beschrijft de noodzakelijke acties om herkolonisatie van De Wieden weer te bewerkstelligen en duurzame uitwisseling met de populatie in De Weerribben tot stand te brengen. Hierbij gaat het om verbetering van de kwaliteit van het doelgebied in De Wieden rondom het plaatsje Dwarsgracht en de ontwikkeling van een verbindende moeraszone. Deze moeraszone bestaat uit drie delen: het gebied de Noordmanen, een onderdeel van De Weerribben en in het bezit van Staatsbosbeheer, een gebiedje bij Muggenbeet met als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten en een zone langs het Giethoornse Meer, de TransHevens met ook als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten. Het doelgebied De Wieden wordt ook beheerd door Natuurmonumenten. Om deze resultaten de komende jaren te bereiken, presenteert De Vlinderstichting dit plan en start samen met partners met de voorbereidende werkzaamheden.

Hoofdstuk 1: Inleiding

De grote vuurvliinder is de meest karakteristieke vlindersoort van Nederland. Hij is vooral te vinden in de uitgestrekte laagveenmoerassen van Noordwest-Overijssel. Voor een duurzaam behoud is versterking van de populatie nodig met uitbreiding en verbinding van leefgebieden. Het is voor deze vlinder noodzakelijk dat diverse organisaties de komende jaren samenwerken om van de twee grote moerasgebieden de Weerribben en De Wieden een groot samenhangend leefgebied te maken.

Status

De grote vuurvliinder in Nederland behoort tot een endemische ondersoort *Lycaena dispar batava* (Bos et al., 2006). Deze bijzondere vlinder geniet naast nationale ook internationale bescherming volgens de Europese Habitatrichtlijn, bijlagen II en IV (Europese Commissie, 1992/1995). In Nederland staat de soort als Ernstig Bedreigd op de Rode Lijst (Van Swaay, 2006). De aantallen vertonen sinds 1998 in twee gebieden, De Weerribben en de Rottige Meente, een stijgende trend, maar in het derde leefgebied De Wieden is deze soort nu vrijwel verdwenen (De Vries, 2013).

Profielschets

De mannetjes van de grote vuurvliinder zijn makkelijk te herkennen. De bovenkant van de vleugels is oranje-rood, de onderzijde is blauwgrijs. Aan de onderzijde zit bij de achtervleugel een opvallende rode band. Bij de vrouwtjes is de onderzijde hetzelfde als bij de mannetjes, maar de bovenzijde is dof oranje met zwarte vlekken.

De grote vuurvliinder komt in vrij lage dichtheid voor van 0,2 tot 8 vlinders per hectare. De vlinders vliegen in de zomer, met een piek tussen begin juli en begin augustus. Ze kunnen flinke afstanden afleggen. Vanwege de lage dichtheid vindt de monitoring van de aantallen plaats door het tellen van eitjes, die in de zomer goed te vinden zijn. Eitjes van deze Nederlandse populatie worden uitsluitend afgezet op waterzuring. Dit is een moerasplant met grote brede bladeren die wel tot twee meter hoog kan worden. Overwintering vindt plaats vanaf eind september, als halfvolgroeide rups aan de basis van de waterzuring. Op goede plekken kunnen 15 rupsen per kilometer slootkant worden gevonden.

Figuur 1.1. Mannetje grote vuurvliinder nectar drinkend op kale jonker.

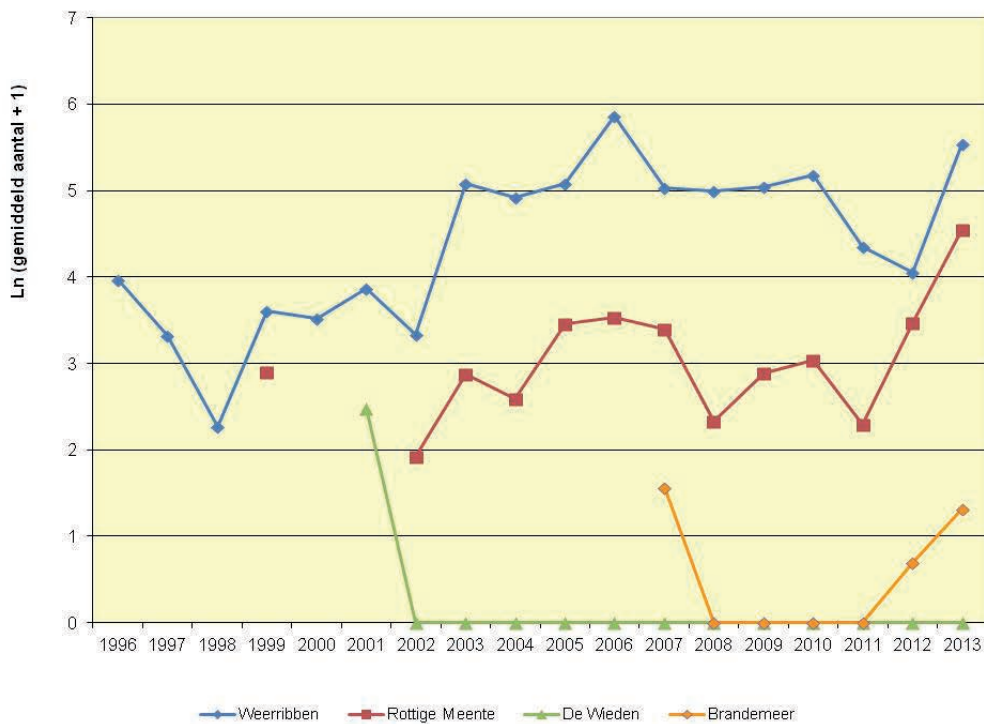
Kenmerken leefgebied

Hoewel de waardplant waterzuring in laagveengebieden algemeen is, zijn lang niet alle locaties met zuringplanten ook geschikt voor de grote vuurvliinder. Globaal zijn er drie typen laagveenmoeras geschikt voor succesvolle voortplanting: zeggenmoerassen met pluimzegge, veenmosrietlanden die niet zijn verzuurd en moerassige taluds van sloten en petgaten (De Vries et al., 2007). Binnen dergelijke moerassen wordt een goed leefgebied gekenmerkt door:

- Aanwezigheid van beschutte vliegplaatsen voor de volwassen vlinders (Van Swaay, 2000).
- Waardplanten die in een warm microklimaat staan, zodat de rupsen goed en snel kunnen groeien (Cusell et al., 2009).
- Aanwezigheid van voldoende bloeiende nectarplanten in de periode juni – augustus. Vooral koninginnenkruid, grote kattenstaart, kale jonker en moerasrolklaver worden benut (Van Swaay, 2000).
- Het waterpeil is voldoende hoog, maar in de winter moet het waterpeil beneden maaiveld blijven (De Vries, 2013).

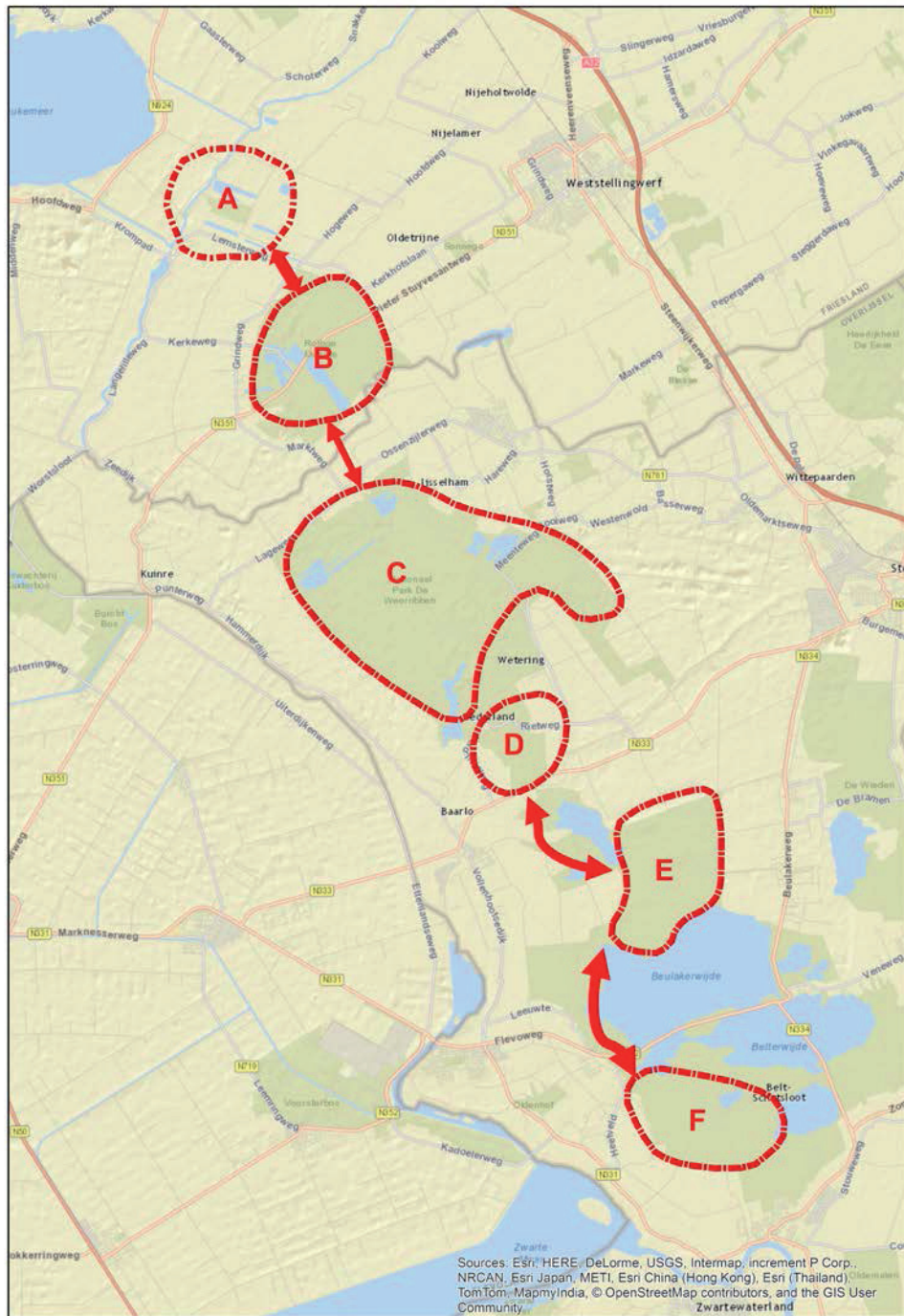
Figuur 1.2. Waterzuringplanten in een veenmosrietland.

Figuur 1.3. De gemiddelde aantalsontwikkeling bij vier populaties grote vuurvliinder, gemeten in eitelploots, uitgezet op een logaritmische schaal (Ln).

Verspreiding en trends

Oorspronkelijk was de verspreiding van de grote vuurvliinder in Nederland veel groter dan nu. Diverse gebieden in Friesland waren bezet door deze vlinder, soms permanent, soms gedurende enkele decennia. Onder andere De Deelen, Lindevallei, Bancopolder, Makkumerwaard en de regio De Wieden-De Weerribben hebben een populatie bevat. Door ontginning, versnippering, ontwatering, bemesting en voortschrijdende successie zijn de meeste gebieden ongeschikt geworden en is het areaal geschikt leefgebied sterk ingekrompen. Het gebied Bancopolder is nog maar recent haar populatie kwijtgeraakt, in 1996. Voor een belangrijk deel werd dit veroorzaakt door de geïsoleerde ligging van dit gebied. Ook De Wieden is in de vorige eeuw steeds verder geïsoleerd geraakt van De Weerribben en is mede hierdoor haar populatie grote vuurvliinder grotendeels kwijtgeraakt. De toegenomen isolatie van de resterende populaties vormt een bedreiging voor het veiligstellen van de toekomst van deze soort. De twee belangrijkste leefgebieden van de grote vuurvliinder zijn momenteel de laagveenmoerassen Weerribben en Rottige Meente, zie figuur 1.4. Het Overijsselse gebied De Weerribben (letter C en D in figuur 1.4) bevat de grootste populatie en ook het veel kleinere Friese gebied de Rottige Meente (letter B) bevat een zelfstandige populatie. Verder wordt de vlinder incidenteel aangetroffen in het gebied Brandemeer (A), een Fries gebied ten noordoosten van de Rottige Meente, en De Wieden (E en F). Deze vlindersoort kan goed vliegen (Bink, 1992), maar wordt toch vrijwel nooit buiten haar eigenlijke biotoop aangetroffen. In figuur 1.3 wordt de huidige trend in aantallen weergegeven (De Vries, 2013), gebaseerd op jaarlijkse eitellingen in daarvoor geselecteerde eitelploots. Het blijkt dat de trend in De Weerribben de afgelopen tien jaar gunstig is ten opzichte van de waargenomen aantallen in de periode daarvoor. In De Wieden is de populatie vanaf het moment dat er daar eitellingen werden verricht sterk achteruitgegaan en momenteel wordt hier alleen af en toe een vlinder waargenomen.

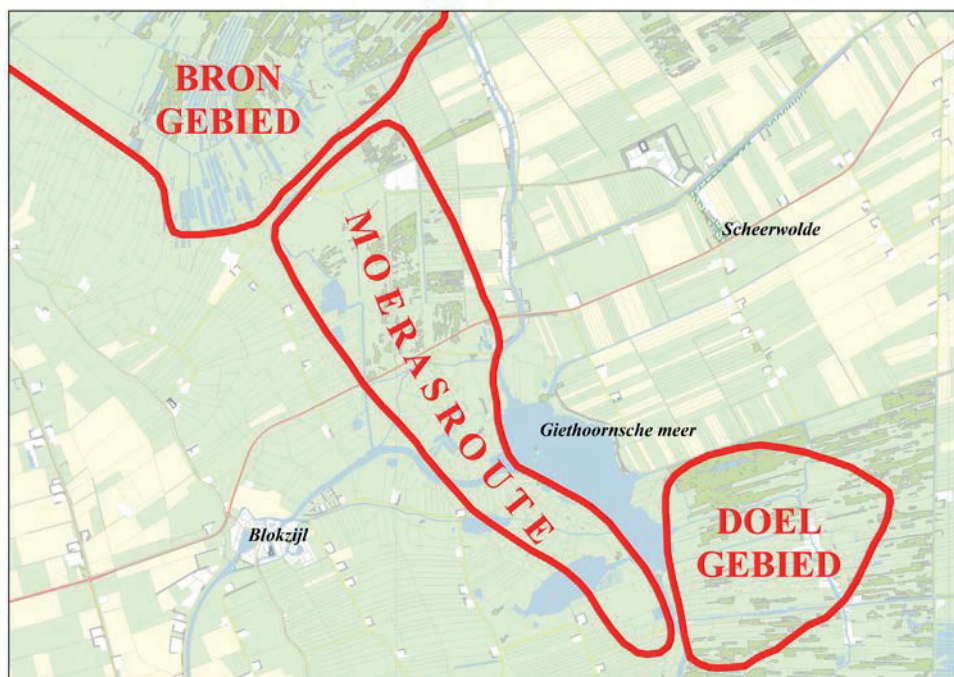
Figuur 1.4. Overzicht van huidig en toekomstig leefgebied voor de grote vuurvliinder in Friesland en Overijssel. De gebieden Rottige Meente (B) en De Weerribben (C) vormen de twee kerngebieden van de grote vuurvliinder. De gebieden Brandemeer (A), zuidelijk deel Weerribben (D), noordelijk en zuidelijk deel van De Wieden (E+F) zijn momenteel slechts marginaal geschikt.

Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel

De populatie grote vuurvlinders in De Weerribben weet de afgelopen jaren goed stand te houden. Terwijl de grote populatie in De Wieden langzaam lijkt te zijn verdwenen. De laatste vastgestelde poging tot voortplanting was hier in het jaar 2007 (Goedbloed, 2007). De uitdaging is om dit leefgebied De Wieden weer geschikt te maken voor kolonisatie en tegelijkertijd een route hier naartoe te ontwikkelen. Hiermee kan na een eerste kolonisatie een blijvende uitwisseling tussen De Wieden en De Weerribben worden gerealiseerd. Beide populaties zullen hiervan op termijn profiteren.

Doelgebied

De kernpopulatie van de grote vuurvlinder ligt thans in De Weerribben. De soort weet hier de afgelopen 10 jaar goed stand te houden. Toch is de populatie niet groot genoeg om langdurig te kunnen overleven. Een kwaliteitsverbetering van het leefgebied is hier nodig om een stabiele populatie van ongeveer 3000 vlinders te bereiken. Dit is ook het doel van de Europese Natura2000 status. In De Wieden moet door kwaliteitsverbetering een nieuwe kernpopulatie worden gerealiseerd van 500 vlinders in het noordelijk deel en 500 vlinders in het zuidelijk deel. Dit komt ook overeen met de N2000 ambities. Het noordelijk deel, te noemen naar het hier gelegen plaatsje Dwarsgracht, dient prioriteit te krijgen, omdat dit het dichtst bij het noordelijke Weerribben is gelegen. De laatste voortplanting, waargenomen op waterzuringplanten in 2007, vond ook plaats in dit deel van De Wieden. Aangezien de vlinder hier voorheen wel voorkwam maar nu vrijwel is verdwenen is het gebied de afgelopen vijftien jaar minder geschikt geworden. Het gebied moet daarom zowel kwalitatief worden verbeterd als ook een aangepast beheer krijgen voor de grote vuurvlinder.

Figuur 2.1. Overzicht route van brongebied De Weerribben via de moerasroute naar het doelgebied De Wieden.

Moerasroute

Hemelsbreed gaat het om een afstand van ongeveer 3 à 5 km tussen het noordelijkste deel van De Wieden en de dichtstbijzijnde populatie grote vuurvliinder in de Weerribben. Om de kolonisatie van De Wieden te faciliteren is het noodzakelijk dat tussen De Weerribben en De Wieden een moerasroute wordt ontwikkeld, waar de grote vuurvliinder zich kan voortplanten en uitwisseling tussen de twee gebieden kan plaatsvinden (Turlings et al, 2012). Deze moerasroute moet geschikt worden gemaakt voor een kleine populatie grote vuurvliinder van 100 à 200 vlinders. Aangezien het hier deels nog om agrarisch gebruikte graslanden gaat is het noodzakelijk om een inrichtingsplan uit te voeren voor de verschillende delen van deze moerasroute.

Figuur 2.2. De standplaats van waterzuring bepaalt voor een belangrijk deel de verspreiding van de grote vuurvliinder. Deze plant kan zich onder verschillende omstandigheden handhaven. De wortelstok kan lang uitgroeien en zo contact houden met basenrijk water. Hierdoor kunnen de rupsen van de grote vuurvliinder opgroeien onder tamelijk zure omstandigheden.

Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer

Wieden

Het belangrijkste doelgebied van dit plan is het laagveenmoeras dat rondom het dorpje Dwarsgracht in het noordelijke deel van de Wieden ligt (figuur 1.4-E). De grote vuurvliinder is hier nog niet zo lang verdwenen, ruim vijf jaar, en het gebied geeft veel kansen voor natuurontwikkeling ten gunste van deze vlinder. Hervestiging van een duurzame populatie grote vuurvliinder in dit gebied betekent een belangrijke stap in het behoud van deze soort voor Nederland.

Bescherming

De beste manier om de huidige populatie in De Weerribben te beschermen is door ervoor te zorgen dat ook De Wieden weer bevolkt wordt. Dit is een zeer groot moerasgebied dat een grote bijdrage kan leveren aan een duurzaam behoud van de grote vuurvliinder in deze regio en daarmee voor Nederland. Om dit te realiseren zijn twee opties voor herkolonisatie van De Wieden mogelijk: de aanleg van een goed functionerende verbindingszone of via herintroductie. De meest duurzame methode is de aanleg van een verbindingszone. Bovendien profiteert hiervan niet alleen de grote vuurvliinder, maar vele bedreigde moerassoorten in deze regio. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de otter, de donkere waterjuffer, de zilveren maan, de groene glazenmaker, de zwarte stern en de ringslang. De levensvatbaarheid van populaties wordt in zijn algemeenheid vergroot indien isolatie verminderd en oppervlakken van leefgebieden worden vergroot (Hanski, 1991). Het alternatief, herintroductie van de grote vuurvliinder, kan vervolgens worden ingezet indien blijkt dat spontane kolonisatie van De Wieden ondanks de aanwezig van ruim voldoende geschikt leefgebied toch niet plaats vindt. Een overzicht van uitbreidingsmogelijkheden op korte termijn voor de grote vuurvliinder is weergegeven in figuur 1.4. Hierin is te zien dat niet alleen het gebied De Wieden kansrijk is, maar dat er ook goede mogelijkheden in Friesland liggen bij het gebied Brandemeer (gebied A).

Actie – optimalisatie beheer

In De Weerribben (figuur 1.4-D) en het noordelijk deel van de Wieden (figuur 1.4-E) is kwaliteitsverbetering van het leefgebied nodig voor de grote vuurvliinder. Verzuring, verbossing en het ongunstige maaibeheer bepalen deels de huidige ongeschiktheid van het gebied. Deels spelen onbekende factoren een rol, waarbij waarschijnlijk is dat de afname van het aantal geschikte waterzuringplanten een rol speelt. Door drie actiegebieden te selecteren waar algemene maatregelen en experimentele proeven kunnen worden uitgevoerd, zal een eerste stap gezet worden naar het verbeteren van dit deel van De Wieden. De experimentele plots zijn ongeveer 5 à 7 hectare groot. Door de resultaten van de experimentele aanpak te monitoren zal hierna de meest gunstige aanpak verder opgeschaald kunnen worden naar grotere oppervlakken van dit deel van De Wieden.

De algemene aanpak bestaat uit:

- het verwijderen van jong elzenbos
- het graven van petgaten
- aanleg van sloten in oude kragges
- optimalisatie peilbeheer en waterinlaat
- afstemming maaibeheer op eisen grote vuurvliinder

De experimentele aanpak betreft tevens:

- aanleggen van taluds voor waard- en nectarplanten

- stimuleren van aanwezigheid waard- en nectarplanten onder geschikte condities via aanplant en/of uitzaaien
- selectieve bescherming en beheer aanplant

In totaal moet er in het noordelijk deel van De Wieden ruimte komen voor ongeveer 500 grote vuurvlinders. Een apart projectplan zal worden opgesteld voor de uit te voeren experimenten en de bijbehorende monitoring.

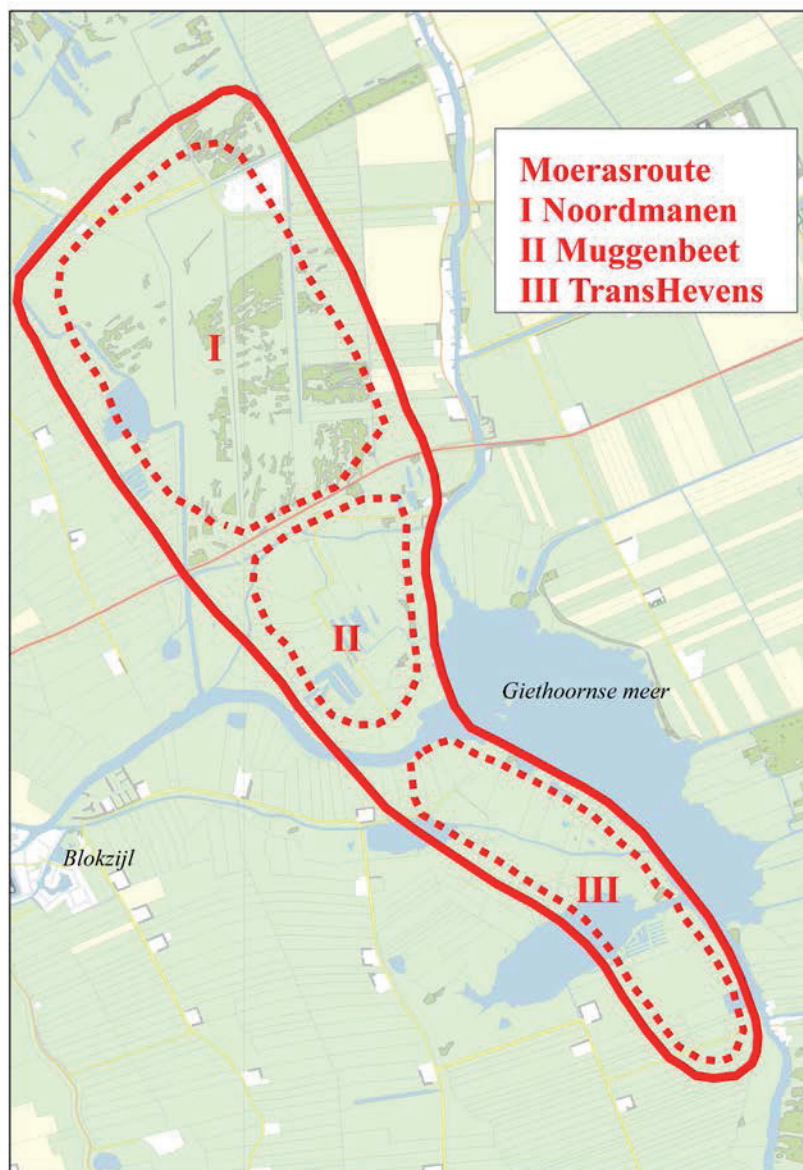
Figuur 3.1. Goed peilbeheer is belangrijk voor de kwaliteit van laagveenmoerassen. Op de foto een stuw ter regulatie van slootpeil in vlieggebied van de grote vuurvlinder.

Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens

De moerasroute die aangelegd moet worden tussen De Weerribben en De Wieden bestaat uit drie delen. Een noordelijk deel gelegen in De Weerribben plus twee delen die langs het Giethoornsche Meer liggen.

Ontwikkeling moerasroute

De moerasroute (figuur 4.1) kan worden gerealiseerd door natuurontwikkeling van verschillende typen moeras. Voor een belangrijk deel gaat het hierbij om het ontwikkelen van water, vaak in de vorm van petgaten, die zo gegraven worden dat ze langzaam verlanden met moerasvegetatie. Vaak start dit met krabbenscheurgemeenschappen of levensgemeenschappen met gele plomp en waterlelies. Nadat er voldoende verlanding heeft plaatsgevonden en de moerassige vegetatie dicht groeit ontstaan er geschikte omstandigheden voor waterzuring. Bij verdere voortschrijding van dit verlandingsproces verandert de

Figuur 4.1. De moerasroute, uitgesplitst in drie deelgebieden.

plantensamenstelling, maar waterzuringplanten kunnen zich hier nog lang blijven handhaven. Op deze plaatsen ontstaan ook de geschikte voortplantingsplaatsen voor de grote vuurvinder. Indien de uitgangssituatie hiervoor geschikt is, bij een nutriëntenarme veenbodem, kunnen de petgaten ook heel smal gegraven worden in de vorm van sloten en al snel geschikte omstandigheden bevatten in de oeverzones. Indien het gaat om voorheen agrarisch gebruikt gebied met een hoge nutriëntenbelasting zal ter plekke gekeken moeten worden naar de meest optimale aanpak. De vorming van nutriëntenarme slootvegetaties lijken ook hierbij een bruikbare uitgangspunt te bieden voor de aanleg van geschikte leefgebieden voor de grote vuurvinder. Door verschillende werkwijzen toe te passen in de gebieden en regelmatig te evalueren wordt het mogelijk om steeds effectiever te werken en zowel lange als korte termijndoelen te behalen.

Figuur 4.2. De grote vuurvinder maakt gebruik van taluds met goed ontwikkelde oevervegetatie. Ook andere zeldzame soorten, waaronder de gevlekte witsnuitlibel, leeft in deze moerassige slootdelen.

Acties opgesplitst in drie delen

- **I Noordmanen:** dit is een ongeveer 2 km lang moerasgebied dat nog verder ontwikkeld wordt door Staatsbosbeheer. Binnen dit deel zullen verschillende doelstellingen worden nagestreefd, waarbij leefgebied voor de grote vuurvinder een belangrijk onderdeel vormt. Specifieke locaties zullen hier worden aangewezen voor de ontwikkeling van moerassen met veenmosrietlanden en moerassige oeverzones met de juiste plantensamenstelling.
- **II Muggenbeet:** Dit is een gebied van ongeveer 1 km lang dat volledig beschikbaar komt voor natuurontwikkeling. Een aantal petgaten is hier al gegraven door Natuurmonumenten, veel bestaat momenteel nog uit grasland. Verdere maatregelen zullen er toe moeten leiden dat hier geschikt moerasgebied ontstaat.
- **III TransHevens:** Dit is een zone met enkele graslanden die langs het Giethoornsche Meer liggen. Deels is dit gebied al in handen van terreinbeheerder Natuurmonumenten, deels moet dit nog worden verworven. Deze strook is geselecteerd om ervoor te zorgen dat de grote vuurvinder het Giethoorsche Meer weet te passeren langs de westelijke zijde. De oostelijke zijde van dit meer blijft agrarisch in gebruik, hetgeen betekent dat de westelijke zijde een brede zone geschikt leefgebied moet bevatten. Het gaat om een ongeveer 2 km lange strook gebied waar grootschalige moerasvorming en oeverontwikkeling zal plaatsvinden.

Ook ten oosten van de Noordmanen vindt natuurontwikkeling plaats. Hiervoor is het inrichtingsplan Wetering-West opgesteld door DLG en de Grontmij (Adrichem en Schunselaar, 2010) en inmiddels ook uitgevoerd. Het gaat hierbij om gronden die eerder in gebruik waren als grasland en akkerland. In dit gebied ligt ruimte voor enkele aangepaste maatregelen voor de grote vuurvinder.

Hoofdstuk 5: Proces en partners

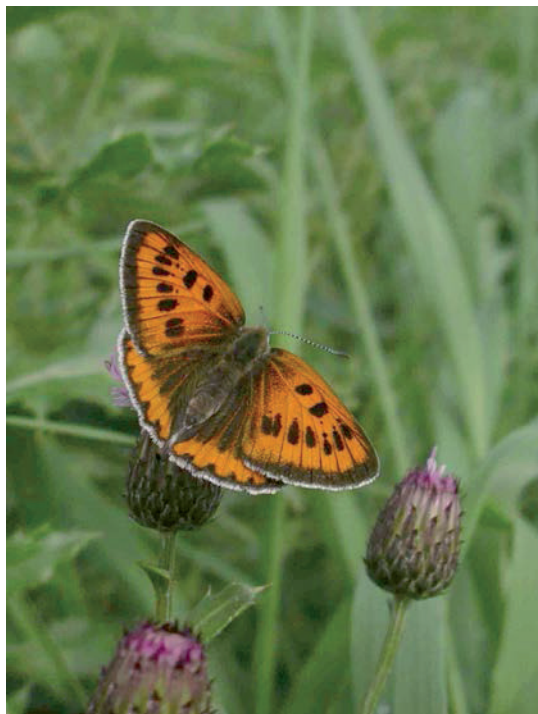
Dit plan vraagt grote inspanningen van diverse partijen die betrokken zijn bij natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. In de eerste plaats zijn dit de twee betrokken terreinbeheerders, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer.

Aanvullende taken zijn weggelegd voor de provincie Overijssel, de Landinrichtingscommissie, Dienst Landelijk Gebied, Waterschap Reest en Wieden, Gemeente Steenwijkerland, pachters van riet- en hooilanden, vrijwilligersgroepen in de regio en De Vlinderstichting.

De realisatie van een ecologisch goed functionerende samenhang tussen de gebieden Weerribben en De Wieden is van internationaal belang. Dit geldt niet alleen van de grote vuurvliinder, maar ook voor andere soorten die hiervan profiteren waaronder de otter, de donkere waterjuffer, de gevlekte witsnuitlibel en de groene glazenmaker. De bedachte aanpak sluit aan bij projecten en ideeën van meerdere organisaties. Natuurmonumenten wil graag dat de grote vuurvliinder op korte termijn zich weer voortplant in De Wieden en Staatsbosbeheer heeft de grote vuurvliinder als een van de doelsoorten voor het gebied Noordmanen. De provincie Overijssel heeft het op zich genomen om een goed functionerende verbinding tussen De Wieden en De Weerribben te realiseren. De Vlinderstichting wil zich inspannen om de benodigde eisen voor de grote vuurvliinder in beeld te brengen en ervoor zorg te dragen dat ontbrekende kennis wordt ontwikkeld en verspreid.

Om dit plan, duurzame herkolonisatie van De Wieden door de grote vuurvliinder, te laten slagen is het belangrijk dat de juiste maatregelen worden genomen. En bovendien dat deze maatregelen in voldoende mate worden toegepast.

- Allereerst gaat het om het weer geschikt maken van het noordwestelijk deel van De Wieden. Via een experimentele aanpak zullen hiervoor een drietal gebieden worden ingericht. De Vlinderstichting gaat in 2014 de voorbereidingen uitvoeren. Natuurmonumenten zal hiervoor in samenwerking met De Vlinderstichting de benodigde werkzaamheden uitvoeren en deels laten uitvoeren.
- Tegelijkertijd zal de grondverwerving rond De TransHevens en bij Muggenbeet succesvol moeten worden afgerond waarbij voldoende ruimte voor moerasvorming met hoogwaterpeil ontstaat langs het Giethoornsche Meer. De Landinrichtingcommissie en de provincie Overijssel spannen zich hiervoor in. Voor de inrichting van deze gebieden zal De Vlinderstichting met gedetailleerde adviezen komen met het beschikbaar komen van gronden.
- Daarnaast zal De Vlinderstichting samen met Staatsbosbeheer delen van het plan voor de Noordmanen verder uitwerken om ook hier te komen tot een geschikte uitgangspositie voor ontwikkeling van leefgebied van de grote vuurvliinder. Ook zal De Vlinderstichting gegevens verzamelen over de

Figuur 5.1. Vrouwetje grote vuurvliinder.

zuidelijkst gelegen gebieden die bezet zijn door de grote vuurvliinder. De zuidwaarts gerichte kolonisatie zal vooral vanuit deze gebieden moeten plaatsvinden. Hierbij zal hulp worden ingeroepen van vrijwilligers.

- De voorlichting over dit plan en de benodigde uitvoering zal vanaf de zomer van 2014 worden opgestart door De Vlinderstichting in overleg met de partners.

Figuur 5.2. Deskundige vrijwilligers leveren een belangrijke bijdrage aan de bescherming van de grote vuurvliinder.

Hoofdstuk 6: Literatuur

Adrichem, G.G.J., Schunselaar, S.S. (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grondmij, Zwolle.

Anoniem (2007). *Keuzenotitie Wetering Oost*. Grontmij, De Bilt.

Bink, F. A. (1992). *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Haarlem: Schuyt.

Bos, F. Bosveld, M. Groenendijk, D. Swaay, C. van Wynhoff, I., De Vlinderstichting (2006). *De dagvlinders van Nederland : verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea)*. Nederlandse Fauna 7, Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden; KNNV Uitgeverij, Utrecht & EIS-Nederland, Leiden

Broere, M. (2010). *The impact of different mowing regimes on the reproduction success of the Large Copper (Lycaena dispar)*. Report SV2010.10, Dutch Butterfly Conservation, Wageningen

Cusell, C., de Vries, H.H., Kooijman, A.M. (2009). *Experimenteel peilregiem en de grote vuurvlinder. Meetresultaten 2008-2009*. Rapport VS2009.42, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H., Ens, S.H., Van Kessel, M., Silva, I.M.M.S. (2007) *Meer ecologische kennis over de grote vuurvlinder. Eindrapportage*. Rapport VS2007.004, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H. (2013) *Effecten waterpeilen op grote vuurvlinder in de oeverzone*. Rapport 2013.017, De Vlinderstichting, Wageningen

European Commission (1992/1995) *Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild, fauna and flora. As amended by the Accession Act of Austria, Finland and Sweden*. (EC Official Journal L I. 1, I, 1995, p. 135). EC. Brussels.

Goedbloed, D.J. (2007). *Habitat-eisen van de grote vuurvlinder (Lycaena dispar batava): lage aantallen in natuurgebied De Wieden verklaard*. Rapport SV2007.08, De Vlinderstichting, Wageningen

Hanski, I. (1991). Single-species metapopulation dynamics: concepts, models and observations. In: Gilpin, M. & Hanski, I. (eds.), *Metapopulation dynamics: Empirical and theoretical investigations*. Academic Press, London.

Turlings, L., S. Gerritsen, R. Verbeek, J. van der Winden, H. de Vries (2012). *Maatregelen voor Natura 2000 soorten in Overijssel en in De Wieden en Weerribben in het bijzonder*. Witteveen + Bos, Deventer.

Van Adrichem, G.G.J., S.S. Schunselaar (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grontmij, De Bilt.

Van der Grift, E.A. (2005) *Natuurverbinding Weerribben-Wieden; Advies voor ontsnipperende maatregelen bij de N333*. Alterra-rapport 1232, Alterra, Wageningen.

Van Swaay, C.A.M. (2000). *Beschermingsplan grote vuurvlinder 2000-2004*. Ministerie van LNV, 's-Gravenhage.

Van Swaay, C.A.M. (2006) *Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders*. Rapport VS2006.002, De Vlinderstichting, Wageningen.

Vlinders en libellen zijn een onlosmakelijk onderdeel van de natuur. Daarom moeten ze overal waar ze thuishoren ook daadwerkelijk te vinden zijn. De Vlinderstichting is dé organisatie die de deskundigheid in Nederland en Europa over vlinders en libellen bundelt. Met onze kennis ondersteunen wij iedereen die aan de realisatie van een natuur vol vlinders en libellen kan bijdragen. We informeren, adviseren en stimuleren hen. Dat doen we door projecten te bedenken en - meestal in samenwerking met anderen - uit te voeren.

Ons werk steunt op drie elkaar versterkende pijlers:

Kennis

- We verzamelen kennis over vlinders en libellen: hun voorkomen en de veranderingen daarin in ruimte en tijd
- We onderzoeken de oorzaken van veranderingen in voorkomen en zoeken naar oplossingen om de achteruitgang te stoppen
- We geven adviezen over inrichting en beheer van het landschap

Draagvlak

- We beïnvloeden het Nederlandse en Europese natuurbeleid
- We ontwikkelen draagvlak voor natuurbeheer, gericht op verbreding (meer betrokken) en verankering (meer betrokkenheid)

Mensen

- We investeren in gemotiveerde vrijwilligers en beroepskrachten

De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM WAGENINGEN
Tel. 0317 467346
e-mail info@vlinderstichting.nl
internet www.vlinderstichting.nl

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verhuizing grote vuurvlinder naar De Wieden

Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel

Tekst

Henk de Vries & Michiel Wallis de Vries

Rapportnummer

VS2014.012

Projectnummer

2014.073

Productie

De Vlinderstichting
Mennonietenweg 10
Postbus 506
6700 AM Wageningen
T 0317 46 73 46
E info@vlinderstichting.nl
www.vlinderstichting.nl

Deze publicatie kan worden geciteerd als

De Vries, H.H., Wallis de Vries, M.F. (2014). Verhuizing grote vuurvlinder naar de Wieden. Verbindende natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. Rapport VS2014.012, De Vlinderstichting, Wageningen.

Trefwoorden

Grote vuurvlinder, waterzuring, beheer, De Wieden, De Weerribben, moerasgebieden

November 2014

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van De Vlinderstichting, noch mag het zonder een dergelijke toestemming gebruikt worden voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Inhoud

Inhoud	7
Samenvatting	9
Hoofdstuk 1: Inleiding	11
Status.....	11
Profielschets.....	11
Kenmerken leefgebied	12
Verspreiding en trends.....	13
Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel.....	15
Doelgebied	15
Moerasroute	16
Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer Wieden.....	17
Bescherming.....	17
Actie – optimalisatie beheer	17
Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens	19
Ontwikkeling moerasroute.....	19
Acties opgesplitst in drie delen	20
Hoofdstuk 5: Proces en partners.....	23
Hoofdstuk 6: Literatuur	25

Samenvatting

De grote vuurvliinder is voor Nederland en ook internationaal een zeer bijzondere vlindersoort die ernstig bedreigd wordt. De belangrijkste resterende Nederlandse populatie zit in het gebied de Weerribben. Het gaat hier om een ondersoort die uitsluitend voorkomt in Nederland. Het aangrenzende gebied De Wieden is zijn populatie van deze vlindersoort de afgelopen vijf jaar vrijwel kwijtgeraakt. Dit betekent dat de huidige situatie van de grote vuurvliinder in Nederland aanzienlijk is verslechterd.

Dit plan beschrijft de noodzakelijke acties om herkolonisatie van De Wieden weer te bewerkstelligen en duurzame uitwisseling met de populatie in De Weerribben tot stand te brengen. Hierbij gaat het om verbetering van de kwaliteit van het doelgebied in De Wieden rondom het plaatsje Dwarsgracht en de ontwikkeling van een verbindende moeraszone. Deze moeraszone bestaat uit drie delen: het gebied de Noordmanen, een onderdeel van De Weerribben en in het bezit van Staatsbosbeheer, een gebiedje bij Muggenbeet met als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten en een zone langs het Giethoornse Meer, de TransHevens met ook als eigenaar/beoogd eigenaar Natuurmonumenten. Het doelgebied De Wieden wordt ook beheerd door Natuurmonumenten. Om deze resultaten de komende jaren te bereiken, presenteert De Vlinderstichting dit plan en start samen met partners met de voorbereidende werkzaamheden.

Hoofdstuk 1: Inleiding

De grote vuurvliinder is de meest karakteristieke vlindersoort van Nederland. Hij is vooral te vinden in de uitgestrekte laagveenmoerassen van Noordwest-Overijssel. Voor een duurzaam behoud is versterking van de populatie nodig met uitbreiding en verbinding van leefgebieden. Het is voor deze vlinder noodzakelijk dat diverse organisaties de komende jaren samenwerken om van de twee grote moerasgebieden de Weerribben en De Wieden een groot samenhangend leefgebied te maken.

Status

De grote vuurvliinder in Nederland behoort tot een endemische ondersoort *Lycaena dispar batava* (Bos et al., 2006). Deze bijzondere vlinder geniet naast nationale ook internationale bescherming volgens de Europese Habitatrichtlijn, bijlagen II en IV (Europese Commissie, 1992/1995). In Nederland staat de soort als Ernstig Bedreigd op de Rode Lijst (Van Swaay, 2006). De aantallen vertonen sinds 1998 in twee gebieden, De Weerribben en de Rottige Meente, een stijgende trend, maar in het derde leefgebied De Wieden is deze soort nu vrijwel verdwenen (De Vries, 2013).

Profielschets

De mannetjes van de grote vuurvliinder zijn makkelijk te herkennen. De bovenkant van de vleugels is oranje-rood, de onderzijde is blauwgrijs. Aan de onderzijde zit bij de achtervleugel een opvallende rode band. Bij de vrouwtjes is de onderzijde hetzelfde als bij de mannetjes, maar de bovenzijde is dof oranje met zwarte vlekken.

De grote vuurvliinder komt in vrij lage dichtheid voor van 0,2 tot 8 vlinders per hectare. De vlinders vliegen in de zomer, met een piek tussen begin juli en begin augustus. Ze kunnen flinke afstanden afleggen. Vanwege de lage dichtheid vindt de monitoring van de aantallen plaats door het tellen van eitjes, die in de zomer goed te vinden zijn. Eitjes van deze Nederlandse populatie worden uitsluitend afgezet op waterzuring. Dit is een moerasplant met grote brede bladeren die wel tot twee meter hoog kan worden. Overwintering vindt plaats vanaf eind september, als halfvolgroeide rups aan de basis van de waterzuring. Op goede plekken kunnen 15 rupsen per kilometer slootkant worden gevonden.

Figuur 1.1. Mannetje grote vuurvliinder nectar drinkend op kale jonker.

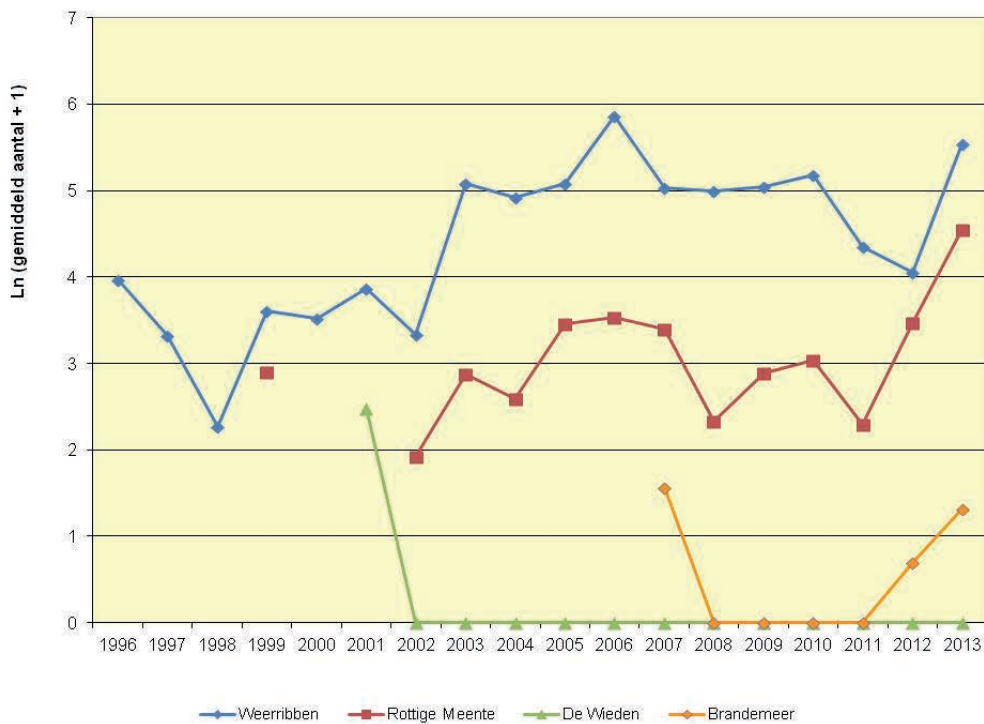
Kenmerken leefgebied

Hoewel de waardplant waterzuring in laagveengebieden algemeen is, zijn lang niet alle locaties met zuringplanten ook geschikt voor de grote vuurvinder. Globaal zijn er drie typen laagveenmoeras geschikt voor succesvolle voortplanting: zeggenmoerassen met pluimzegge, veenmosrietlanden die niet zijn verzuurd en moerassige taluds van sloten en petgaten (De Vries et al., 2007). Binnen dergelijke moerassen wordt een goed leefgebied gekenmerkt door:

- Aanwezigheid van beschutte vliegplaatsen voor de volwassen vlinders (Van Swaay, 2000).
- Waardplanten die in een warm microklimaat staan, zodat de rupsen goed en snel kunnen groeien (Cusell et al., 2009).
- Aanwezigheid van voldoende bloeiende nectarplanten in de periode juni – augustus. Vooral koninginnenkruid, grote kattenstaart, kale jonker en moerasrolklaver worden benut (Van Swaay, 2000).
- Het waterpeil is voldoende hoog, maar in de winter moet het waterpeil beneden maaiveld blijven (De Vries, 2013).

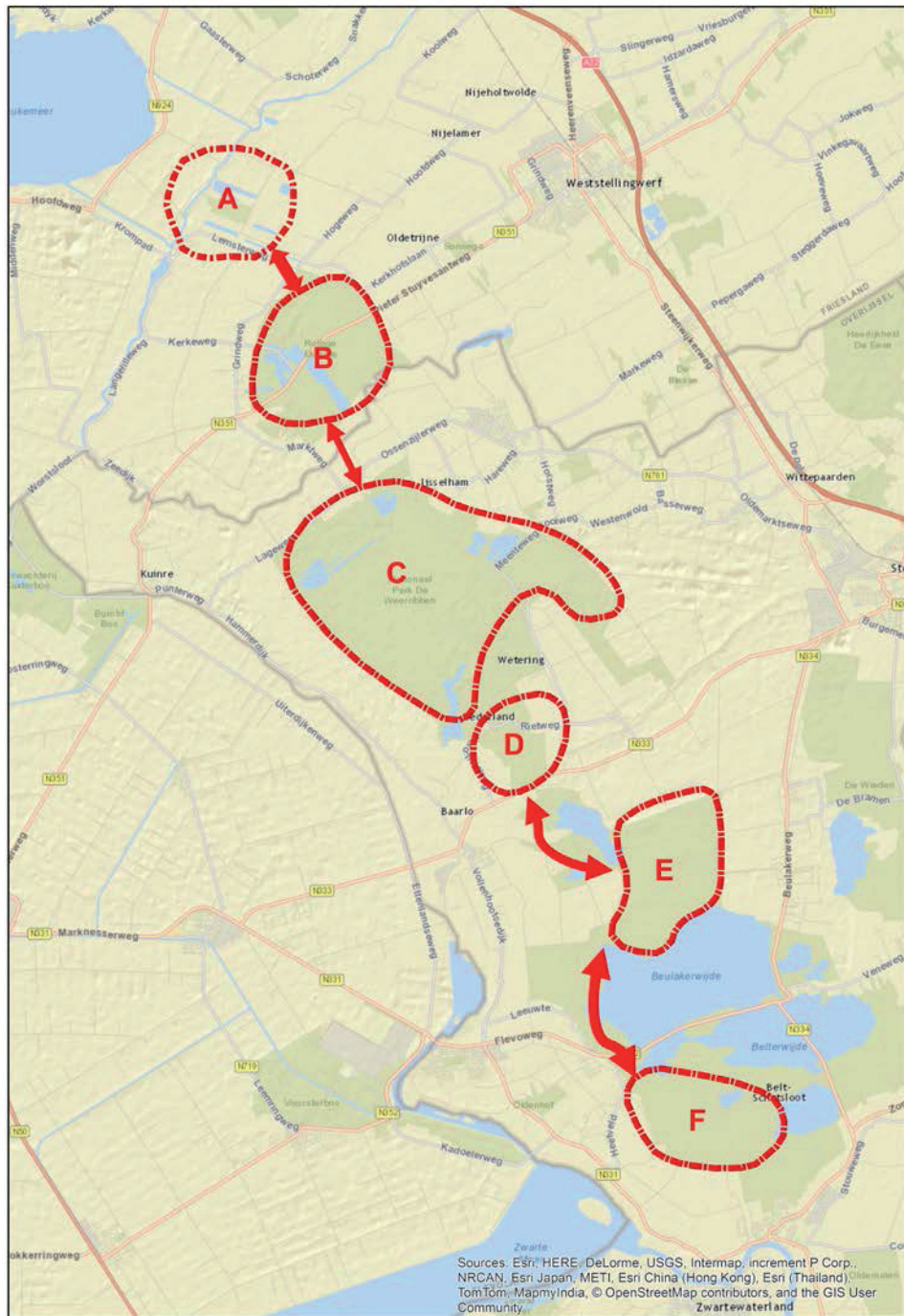
Figuur 1.2. Waterzuringplanten in een veenmosrietland.

Figuur 1.3. De gemiddelde aantalsontwikkeling bij vier populaties grote vuurvliinder, gemeten in eitelploots, uitgezet op een logaritmische schaal (Ln).

Verspreiding en trends

Oorspronkelijk was de verspreiding van de grote vuurvliinder in Nederland veel groter dan nu. Diverse gebieden in Friesland waren bezet door deze vlinder, soms permanent, soms gedurende enkele decennia. Onder andere De Deelen, Lindevallei, Bancopolder, Makkumerwaard en de regio De Wieden-De Weerribben hebben een populatie bevat. Door ontginning, versnippering, ontwatering, bemesting en voortschrijdende successie zijn de meeste gebieden ongeschikt geworden en is het areaal geschikt leefgebied sterk ingekrompen. Het gebied Bancopolder is nog maar recent haar populatie kwijtgeraakt, in 1996. Voor een belangrijk deel werd dit veroorzaakt door de geïsoleerde ligging van dit gebied. Ook De Wieden is in de vorige eeuw steeds verder geïsoleerd geraakt van De Weerribben en is mede hierdoor haar populatie grote vuurvliinder grotendeels kwijtgeraakt. De toegenomen isolatie van de resterende populaties vormt een bedreiging voor het veiligstellen van de toekomst van deze soort. De twee belangrijkste leefgebieden van de grote vuurvliinder zijn momenteel de laagveenmoerassen Weerribben en Rottige Meente, zie figuur 1.4. Het Overijsselse gebied De Weerribben (letter C en D in figuur 1.4) bevat de grootste populatie en ook het veel kleinere Friese gebied de Rottige Meente (letter B) bevat een zelfstandige populatie. Verder wordt de vlinder incidenteel aangetroffen in het gebied Brandemeer (A), een Fries gebied ten noordoosten van de Rottige Meente, en De Wieden (E en F). Deze vlindersoort kan goed vliegen (Bink, 1992), maar wordt toch vrijwel nooit buiten haar eigenlijke biotoop aangetroffen. In figuur 1.3 wordt de huidige trend in aantallen weergegeven (De Vries, 2013), gebaseerd op jaarlijkse eitellingen in daarvoor geselecteerde eitelploots. Het blijkt dat de trend in De Weerribben de afgelopen tien jaar gunstig is ten opzichte van de waargenomen aantallen in de periode daarvoor. In De Wieden is de populatie vanaf het moment dat er daar eitellingen werden verricht sterk achteruitgegaan en momenteel wordt hier alleen af en toe een vlinder waargenomen.

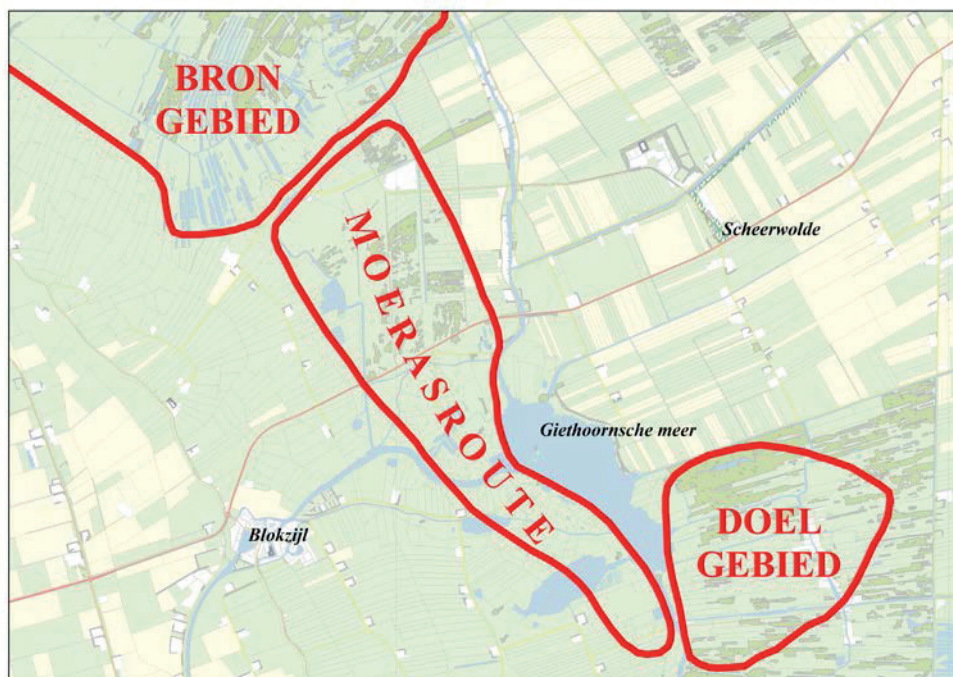
Figuur 1.4. Overzicht van huidig en toekomstig leefgebied voor de grote vuurvliinder in Friesland en Overijssel. De gebieden Rottige Meente (B) en De Weerribben (C) vormen de twee kerngebieden van de grote vuurvliinder. De gebieden Brandemeer (A), zuidelijk deel Weerribben (D), noordelijk en zuidelijk deel van De Wieden (E+F) zijn momenteel slechts marginaal geschikt.

Hoofdstuk 2: Uitdagingen in Noordwest-Overijssel

De populatie grote vuurvinders in De Weerribben weet de afgelopen jaren goed stand te houden. Terwijl de grote populatie in De Wieden langzaam lijkt te zijn verdwenen. De laatste vastgestelde poging tot voortplanting was hier in het jaar 2007 (Goedbloed, 2007). De uitdaging is om dit leefgebied De Wieden weer geschikt te maken voor kolonisatie en tegelijkertijd een route hier naartoe te ontwikkelen. Hiermee kan na een eerste kolonisatie een blijvende uitwisseling tussen De Wieden en De Weerribben worden gerealiseerd. Beide populaties zullen hiervan op termijn profiteren.

Doelgebied

De kernpopulatie van de grote vuurvliinder ligt thans in De Weerribben. De soort weet hier de afgelopen 10 jaar goed stand te houden. Toch is de populatie niet groot genoeg om langdurig te kunnen overleven. Een kwaliteitsverbetering van het leefgebied is hier nodig om een stabiele populatie van ongeveer 3000 vlinders te bereiken. Dit is ook het doel van de Europese Natura2000 status. In De Wieden moet door kwaliteitsverbetering een nieuwe kernpopulatie worden gerealiseerd van 500 vlinders in het noordelijk deel en 500 vlinders in het zuidelijk deel. Dit komt ook overeen met de N2000 ambities. Het noordelijk deel, te noemen naar het hier gelegen plaatsje Dwarsgracht, dient prioriteit te krijgen, omdat dit het dichtst bij het noordelijke Weerribben is gelegen. De laatste voortplanting, waargenomen op waterzuringplanten in 2007, vond ook plaats in dit deel van De Wieden. Aangezien de vlinder hier voorheen wel voorkwam maar nu vrijwel is verdwenen is het gebied de afgelopen vijftien jaar minder geschikt geworden. Het gebied moet daarom zowel kwalitatief worden verbeterd als ook een aangepast beheer krijgen voor de grote vuurvliinder.

Figuur 2.1. Overzicht route van brongebied De Weerribben via de moerasroute naar het doelgebied De Wieden.

Moerasroute

Hemelsbreed gaat het om een afstand van ongeveer 3 à 5 km tussen het noordelijkste deel van De Wieden en de dichtstbijzijnde populatie grote vuurvliinder in de Weerribben. Om de kolonisatie van De Wieden te faciliteren is het noodzakelijk dat tussen De Weerribben en De Wieden een moerasroute wordt ontwikkeld, waar de grote vuurvliinder zich kan voortplanten en uitwisseling tussen de twee gebieden kan plaatsvinden (Turlings et al, 2012). Deze moerasroute moet geschikt worden gemaakt voor een kleine populatie grote vuurvliinder van 100 à 200 vlinders. Aangezien het hier deels nog om agrarisch gebruikte graslanden gaat is het noodzakelijk om een inrichtingsplan uit te voeren voor de verschillende delen van deze moerasroute.

Figuur 2.2. De standplaats van waterzuring bepaalt voor een belangrijk deel de verspreiding van de grote vuurvliinder. Deze plant kan zich onder verschillende omstandigheden handhaven. De wortelstok kan lang uitgroeien en zo contact houden met basenrijk water. Hierdoor kunnen de rupsen van de grote vuurvliinder opgroeien onder tamelijk zure omstandigheden.

Hoofdstuk 3: Inrichting en beheer

Wieden

Het belangrijkste doelgebied van dit plan is het laagveenmoeras dat rondom het dorpje Dwarsgracht in het noordelijke deel van de Wieden ligt (figuur 1.4-E). De grote vuurvliinder is hier nog niet zo lang verdwenen, ruim vijf jaar, en het gebied geeft veel kansen voor natuurontwikkeling ten gunste van deze vlinder. Hervestiging van een duurzame populatie grote vuurvliinder in dit gebied betekent een belangrijke stap in het behoud van deze soort voor Nederland.

Bescherming

De beste manier om de huidige populatie in De Weerribben te beschermen is door ervoor te zorgen dat ook De Wieden weer bevolkt wordt. Dit is een zeer groot moerasgebied dat een grote bijdrage kan leveren aan een duurzaam behoud van de grote vuurvliinder in deze regio en daarmee voor Nederland. Om dit te realiseren zijn twee opties voor herkolonisatie van De Wieden mogelijk: de aanleg van een goed functionerende verbindingsszone of via herintroductie. De meest duurzame methode is de aanleg van een verbindingsszone. Bovendien profiteert hiervan niet alleen de grote vuurvliinder, maar vele bedreigde moerassoorten in deze regio. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de otter, de donkere waterjuffer, de zilveren maan, de groene glazenmaker, de zwarte stern en de ringslang. De levensvatbaarheid van populaties wordt in zijn algemeenheid vergroot indien isolatie verminderd en oppervlakken van leefgebieden worden vergroot (Hanski, 1991). Het alternatief, herintroductie van de grote vuurvliinder, kan vervolgens worden ingezet indien blijkt dat spontane kolonisatie van De Wieden ondanks de aanwezig van ruim voldoende geschikt leefgebied toch niet plaats vindt. Een overzicht van uitbreidingsmogelijkheden op korte termijn voor de grote vuurvliinder is weergegeven in figuur 1.4. Hierin is te zien dat niet alleen het gebied De Wieden kansrijk is, maar dat er ook goede mogelijkheden in Friesland liggen bij het gebied Brandemeer (gebied A).

Actie – optimalisatie beheer

In De Weerribben (figuur 1.4-D) en het noordelijk deel van de Wieden (figuur 1.4-E) is kwaliteitsverbetering van het leefgebied nodig voor de grote vuurvliinder. Verzuring, verbossing en het ongunstige maaibeheer bepalen deels de huidige ongeschiktheid van het gebied. Deels spelen onbekende factoren een rol, waarbij waarschijnlijk is dat de afname van het aantal geschikte waterzuringplanten een rol speelt. Door drie actiegebieden te selecteren waar algemene maatregelen en experimentele proeven kunnen worden uitgevoerd, zal een eerste stap gezet worden naar het verbeteren van dit deel van De Wieden. De experimentele plots zijn ongeveer 5 à 7 hectare groot. Door de resultaten van de experimentele aanpak te monitoren zal hierna de meest gunstige aanpak verder opgeschaald kunnen worden naar grotere oppervlakken van dit deel van De Wieden.

De algemene aanpak bestaat uit:

- het verwijderen van jong elzenbos
- het graven van petgaten
- aanleg van sloten in oude kragges
- optimalisatie peilbeheer en waterinlaat
- afstemming maaibeheer op eisen grote vuurvliinder

De experimentele aanpak betreft tevens:

- aanleggen van taluds voor waard- en nectarplanten

- stimuleren van aanwezigheid waard- en nectarplanten onder geschikte condities via aanplant en/of uitzaaien
- selectieve bescherming en beheer aanplant

In totaal moet er in het noordelijk deel van De Wieden ruimte komen voor ongeveer 500 grote vuurvlinders. Een apart projectplan zal worden opgesteld voor de uit te voeren experimenten en de bijbehorende monitoring.

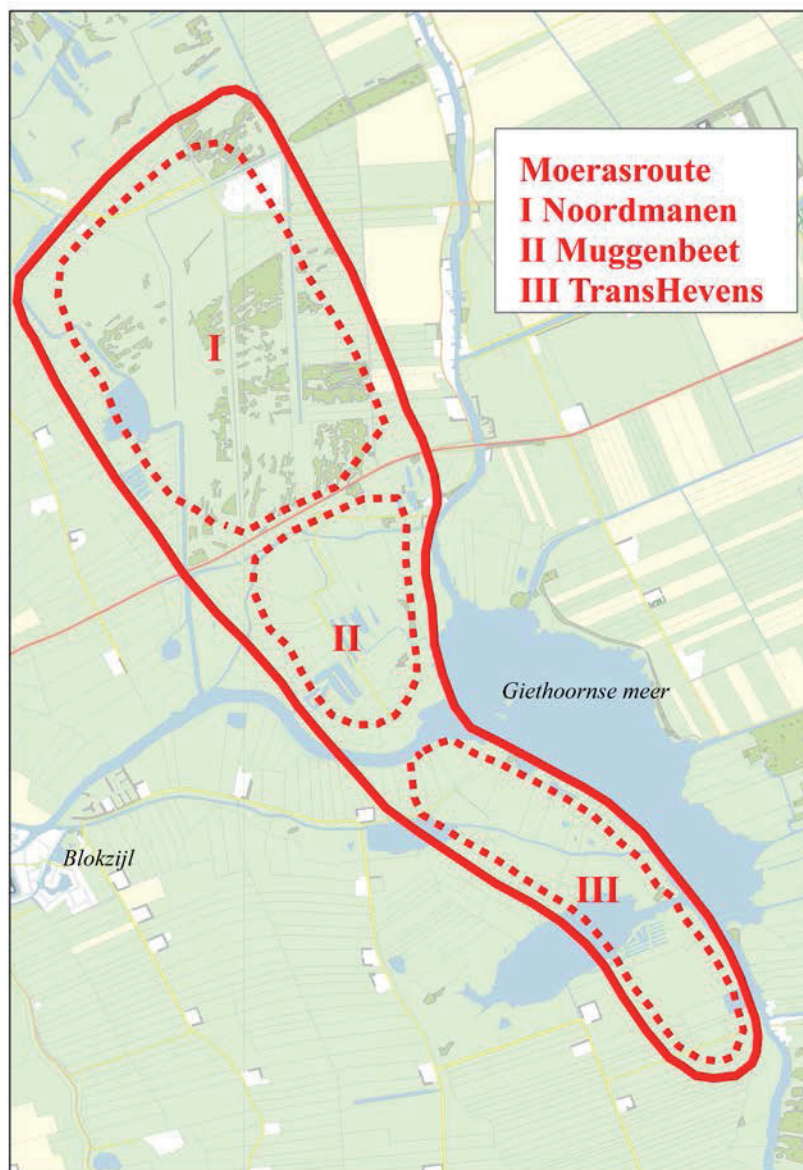
Figuur 3.1. Goed peilbeheer is belangrijk voor de kwaliteit van laagveenmoerassen. Op de foto een stuw ter regulatie van slootpeil in vlieggebied van de grote vuurvlinder.

Hoofdstuk 4: Moerasroute TransHevens

De moerasroute die aangelegd moet worden tussen De Weerribben en De Wieden bestaat uit drie delen. Een noordelijk deel gelegen in De Weerribben plus twee delen die langs het Giethoornsche Meer liggen.

Ontwikkeling moerasroute

De moerasroute (figuur 4.1) kan worden gerealiseerd door natuurontwikkeling van verschillende typen moeras. Voor een belangrijk deel gaat het hierbij om het ontwikkelen van water, vaak in de vorm van petgaten, die zo gegraven worden dat ze langzaam verlanden met moerasvegetatie. Vaak start dit met krabbenscheurgemeenschappen of levensgemeenschappen met gele plomp en waterlelies. Nadat er voldoende verlanding heeft plaatsgevonden en de moerasige vegetatie dicht groeit ontstaan er geschikte omstandigheden voor waterzuring. Bij verdere voortschrijding van dit verlandingsproces verandert de

Figuur 4.1. De moerasroute, uitgesplitst in drie deelgebieden.

plantensamenstelling, maar waterzuringplanten kunnen zich hier nog lang blijven handhaven. Op deze plaatsen ontstaan ook de geschikte voortplantingsplaatsen voor de grote vuurvinder. Indien de uitgangssituatie hiervoor geschikt is, bij een nutriëntenarme veenbodem, kunnen de petgaten ook heel smal gegraven worden in de vorm van sloten en al snel geschikte omstandigheden bevatten in de oeverzones. Indien het gaat om voorheen agrarisch gebruikt gebied met een hoge nutriëntenbelasting zal ter plekke gekeken moeten worden naar de meest optimale aanpak. De vorming van nutriëntenarme slootvegetaties lijken ook hierbij een bruikbare uitgangspunt te bieden voor de aanleg van geschikte leefgebieden voor de grote vuurvinder. Door verschillende werkwijzen toe te passen in de gebieden en regelmatig te evalueren wordt het mogelijk om steeds effectiever te werken en zowel lange als korte termijndoelen te behalen.

Figuur 4.2. De grote vuurvinder maakt gebruik van taluds met goed ontwikkelde oevervegetatie. Ook andere zeldzame soorten, waaronder de gevlekte witsnuitlibel, leeft in deze moerassige slootdelen.

Acties opgesplitst in drie delen

- **I Noordmanen:** dit is een ongeveer 2 km lang moerasgebied dat nog verder ontwikkeld wordt door Staatsbosbeheer. Binnen dit deel zullen verschillende doelstellingen worden nagestreefd, waarbij leefgebied voor de grote vuurvliinder een belangrijk onderdeel vormt. Specifieke locaties zullen hier worden aangewezen voor de ontwikkeling van moerassen met veenmosrietlanden en moerassige oeverzones met de juiste plantensamenstelling.
- **II Muggenbeet:** Dit is een gebied van ongeveer 1 km lang dat volledig beschikbaar komt voor natuurontwikkeling. Een aantal petgaten is hier al gegraven door Natuurmonumenten, veel bestaat momenteel nog uit grasland. Verdere maatregelen zullen er toe moeten leiden dat hier geschikt moerasgebied ontstaat.
- **III TransHevens:** Dit is een zone met enkele graslanden die langs het Giethoornsche Meer liggen. Deels is dit gebied al in handen van terreinbeheerder Natuurmonumenten, deels moet dit nog worden verworven. Deze strook is geselecteerd om ervoor te zorgen dat de grote vuurvliinder het Giethoorsche Meer weet te passeren langs de westelijke zijde. De oostelijke zijde van dit meer blijft agrarisch in gebruik, hetgeen betekent dat de westelijke zijde een brede zone geschikt leefgebied moet bevatten. Het gaat om een ongeveer 2 km lange strook gebied waar grootschalige moerasvorming en oeverontwikkeling zal plaatsvinden.

Ook ten oosten van de Noordmanen vindt natuurontwikkeling plaats. Hiervoor is het inrichtingsplan Wetering-West opgesteld door DLG en de Grontmij (Adrichem en Schunselaar, 2010) en inmiddels ook uitgevoerd. Het gaat hierbij om gronden die eerder in gebruik waren als grasland en akkerland. In dit gebied ligt ruimte voor enkele aangepaste maatregelen voor de grote vuurvliinder.

Hoofdstuk 5: Proces en partners

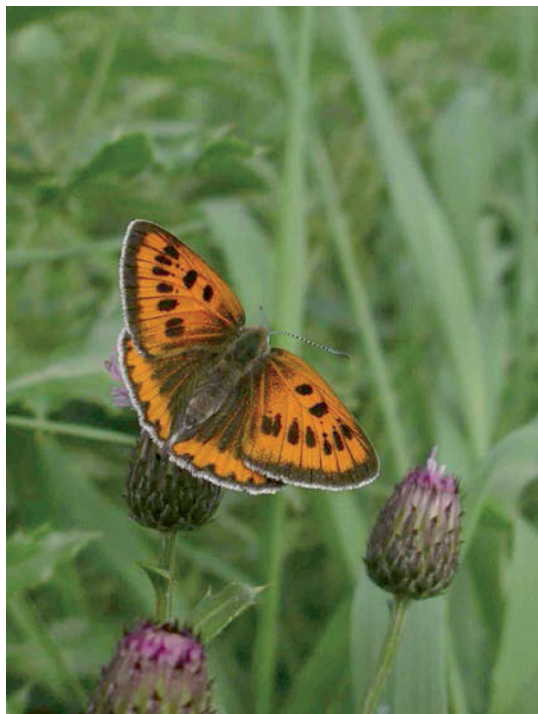
Dit plan vraagt grote inspanningen van diverse partijen die betrokken zijn bij natuurontwikkeling in Noordwest-Overijssel. In de eerste plaats zijn dit de twee betrokken terreinbeheerders, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer.

Aanvullende taken zijn weggelegd voor de provincie Overijssel, de Landinrichtingscommissie, Dienst Landelijk Gebied, Waterschap Reest en Wieden, Gemeente Steenwijkerland, pachters van riet- en hooilanden, vrijwilligersgroepen in de regio en De Vlinderstichting.

De realisatie van een ecologisch goed functionerende samenhang tussen de gebieden Weerribben en De Wieden is van internationaal belang. Dit geldt niet alleen van de grote vuurvliinder, maar ook voor andere soorten die hiervan profiteren waaronder de otter, de donkere waterjuffer, de gevlekte witsnuitlibel en de groene glazenmaker. De bedachte aanpak sluit aan bij projecten en ideeën van meerdere organisaties. Natuurmonumenten wil graag dat de grote vuurvliinder op korte termijn zich weer voortplant in De Wieden en Staatsbosbeheer heeft de grote vuurvliinder als een van de doelsoorten voor het gebied Noordmanen. De provincie Overijssel heeft het op zich genomen om een goed functionerende verbinding tussen De Wieden en De Weerribben te realiseren. De Vlinderstichting wil zich inspannen om de benodigde eisen voor de grote vuurvliinder in beeld te brengen en ervoor zorg te dragen dat ontbrekende kennis wordt ontwikkeld en verspreid.

Om dit plan, duurzame herkolonisatie van De Wieden door de grote vuurvliinder, te laten slagen is het belangrijk dat de juiste maatregelen worden genomen. En bovendien dat deze maatregelen in voldoende mate worden toegepast.

- Allereerst gaat het om het weer geschikt maken van het noordwestelijk deel van De Wieden. Via een experimentele aanpak zullen hiervoor een drietal gebieden worden ingericht. De Vlinderstichting gaat in 2014 de voorbereidingen uitvoeren. Natuurmonumenten zal hiervoor in samenwerking met De Vlinderstichting de benodigde werkzaamheden uitvoeren en deels laten uitvoeren.
- Tegelijkertijd zal de grondverwerving rond De TransHevens en bij Muggenbeet succesvol moeten worden afgerond waarbij voldoende ruimte voor moerasvorming met hoogwaterpeil ontstaat langs het Giethoornsche Meer. De Landinrichtingcommissie en de provincie Overijssel spannen zich hiervoor in. Voor de inrichting van deze gebieden zal De Vlinderstichting met gedetailleerde adviezen komen met het beschikbaar komen van gronden.
- Daarnaast zal De Vlinderstichting samen met Staatsbosbeheer delen van het plan voor de Noordmanen verder uitwerken om ook hier te komen tot een geschikte uitgangspositie voor ontwikkeling van leefgebied van de grote vuurvliinder. Ook zal De Vlinderstichting gegevens verzamelen over de

Figuur 5.1. Vrouwje grote vuurvliinder.

zuidelijkst gelegen gebieden die bezet zijn door de grote vuurvliinder. De zuidwaarts gerichte kolonisatie zal vooral vanuit deze gebieden moeten plaatsvinden. Hierbij zal hulp worden ingeroepen van vrijwilligers.

- De voorlichting over dit plan en de benodigde uitvoering zal vanaf de zomer van 2014 worden opgestart door De Vlinderstichting in overleg met de partners.

Figuur 5.2. Deskundige vrijwilligers leveren een belangrijke bijdrage aan de bescherming van de grote vuurvliinder.

Hoofdstuk 6: Literatuur

Adrichem, G.G.J., Schunselaar, S.S. (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grondmij, Zwolle.

Anoniem (2007). *Keuzenotitie Wetering Oost*. Grontmij, De Bilt.

Bink, F. A. (1992). *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Haarlem: Schuyt.

Bos, F. Bosveld, M. Groenendijk, D. Swaay, C. van Wynhoff, I., De Vlinderstichting (2006). *De dagvlinders van Nederland : verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea)*. Nederlandse Fauna 7, Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden; KNNV Uitgeverij, Utrecht & EIS-Nederland, Leiden

Broere, M. (2010). *The impact of different mowing regimes on the reproduction success of the Large Copper (Lycaena dispar)*. Report SV2010.10, Dutch Butterfly Conservation, Wageningen

Cusell, C., de Vries, H.H., Kooijman, A.M. (2009). *Experimenteel peilregiem en de grote vuurvlinder. Meetresultaten 2008-2009*. Rapport VS2009.42, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H., Ens, S.H., Van Kessel, M., Silva, I.M.M.S. (2007) *Meer ecologische kennis over de grote vuurvlinder. Eindrapportage*. Rapport VS2007.004, De Vlinderstichting, Wageningen.

De Vries, H.H. (2013) *Effecten waterpeilen op grote vuurvlinder in de oeverzone*. Rapport 2013.017 , De Vlinderstichting, Wageningen

European Commission (1992/1995) *Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild, fauna and flora. As amended by the Accession Act of Austria, Finland and Sweden*. (EC Official Journal L I. 1, I, 1995, p. 135). EC. Brussels.

Goedbloed, D.J. (2007). *Habitat-eisen van de grote vuurvlinder (Lycaena dispar batava): lage aantallen in natuurgebied De Wieden verklaard*. Rapport SV2007.08, De Vlinderstichting, Wageningen

Hanski, I. (1991). Single-species metapopulation dynamics: concepts, models and observations. In: Gilpin, M. & Hanski, I. (eds.), *Metapopulation dynamics: Empirical and theoretical investigations*. Academic Press, London.

Turlings, L., S. Gerritsen, R. Verbeek, J. van der Winden, H. de Vries (2012). *Maatregelen voor Natura 2000 soorten in Overijssel en in De Wieden en Weerribben in het bijzonder*. Witteveen + Bos, Deventer.

Van Adrichem, G.G.J., S.S. Schunselaar (2010). *Natuurinrichtingsplan Wetering West*. Grontmij, De Bilt.

Van der Grift, E.A. (2005) *Natuurverbinding Weerribben-Wieden; Advies voor ontsnipperende maatregelen bij de N333*. Alterra-rapport 1232, Alterra, Wageningen.

Van Swaay, C.A.M. (2000). *Beschermingsplan grote vuurvlinder 2000-2004*. Ministerie van LNV, 's-Gravenhage.

Van Swaay, C.A.M. (2006) *Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders*. Rapport VS2006.002, De Vlinderstichting, Wageningen.

Vlinders en libellen zijn een onlosmakelijk onderdeel van de natuur. Daarom moeten ze overal waar ze thuishoren ook daadwerkelijk te vinden zijn. De Vlinderstichting is dé organisatie die de deskundigheid in Nederland en Europa over vlinders en libellen bundelt. Met onze kennis ondersteunen wij iedereen die aan de realisatie van een natuur vol vlinders en libellen kan bijdragen. We informeren, adviseren en stimuleren hen. Dat doen we door projecten te bedenken en - meestal in samenwerking met anderen - uit te voeren.

Ons werk steunt op drie elkaar versterkende pijlers:

Kennis

- We verzamelen kennis over vlinders en libellen: hun voorkomen en de veranderingen daarin in ruimte en tijd
- We onderzoeken de oorzaken van veranderingen in voorkomen en zoeken naar oplossingen om de achteruitgang te stoppen
- We geven adviezen over inrichting en beheer van het landschap

Draagvlak

- We beïnvloeden het Nederlandse en Europese natuurbeleid
- We ontwikkelen draagvlak voor natuurbeheer, gericht op verbreding (meer betrokken) en verankering (meer betrokkenheid)

Mensen

- We investeren in gemotiveerde vrijwilligers en beroepskrachten

De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM WAGENINGEN
Tel. 0317 467346
e-mail info@vlinderstichting.nl
internet www.vlinderstichting.nl

